

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОВУТУ

VII. Річник

ЧИСЛО 9

ВЕРЕСЕНЬ

1935

БУЛО КОЛИСЬ НА УКРАЇНІ...
Діти читають Пропамятну Книгу У. С. С.
Світлив П. Демянчук.

О С І Н Ї 1917

Такі саміські дні проходять,
спокійні, білі і глибокі,
якби тоді: коли зі Сходу
бурхливих тижнів линує рокіт,

коли закинувши на плечі
з багнетом кріс, ішли в далеке
і я і ти. А день і вечір
у собі мав червоний клекіт.

Стерні тоді були — килими,
що осінь слала нам під ноги.
Чи ще коли підемо ними,
верстаючи нові дороги?

На сході — ген, горіли села
і павкали часом шрапнелі:
ця осінь тихий спогад сплела
з заліза й сірої шинелі.

Ця осінь мала в собі п'янкість
нового, ясного й міцного.
В її морозом срібні ранки
з нас кожний йшов по перемогу.

І коли нині сірі будні
знова повіті туманами,
як важко вірити і трудно,
що ясна осінь вже за нами!..

М а к і в к а

(З нагоди свята Маківки 4-го серпня 1935 р.)

Написав: Ч-кий.

На всесвітову січу у 1914 році, вислав український нарід своїх найкращих синів, Українських Січових Стрільців, щоби пошукали долі Україні.

І пішли УСС-и на кривавий тан — на славний шлях боротьби до великого Листопаду.

Один з кривавих етапів, що довелось молодому українському лицарству переходити — це Маківка.

Маківка — гора лежить на шляху Тухоля—Лавочне. Памятне місце бою УСС з москалями (29. IV. 1915 року).

4 серпня ц. р. врочиста хвиля запанувала над цим кутиком нашої Верховини.

Серед дивного настрою пливе і напливає велика струя людей на Маківку. Їх тисячі. І день і два і три і п'ять ідуть та їдуть зі всіх сторін сюди, щоби прибути на час, на ту велику, торжественну прощу... З горою дванацять тисячів їх! Ідуть вони чвірками, відділами по сотні людей. Бачимо там Соколів і Сокілок в одностроях, прегарні національні строї дівчат, молоді і старих — з Поділля, Гуцулів, Лемків ба навіть людей із Волині...

Прекрасний вид. Це одна думка сковує цю масу людей по шляху до великої Меті!

На горі цвинтар стрільців!

Великий березовий хрест на спільній брацькій могилі і кільканацять хрестиків на малих могилах. Тут лягло буйними головами та розсипало червону каліну 34 УСС а 83 ранених пролляло свою кров.

На брамі цвинтарика має жовтоблакитний прапор, під ним тризуб і напис, що всім голосить велику річницю двадцятиліття.

На могилах повно квіття, зелені і вінків. Довкруги червоніють малини, червоні як кров.

До вівтаря під великим хрестом повагою приходять процесії з хоругвами. Іде Тухля, Славсько, Головецько, Плаве, Рожанка. Напливають свіжі люди. Є кільканацять священників.

Тільки Львів щось не дописав. Комбатантів мало. Із старшин є сотник др. М. Волошин.

Тиху Службу Божу править о. Ярослав Чемеринський зі Львова, а співану о. Омелян Горчинський при співучасті о. Тадея Галькевича і о. Микола Ліщинського. Співають на переміну хори з Гірного і Конюхова.

Молитовний спів у сьайві золотопромінного сонця леготом несеться до небесного престола в покірній, щирій просьбі народу: „за Україну, за її волю, за честь і славу“...

По Євангелію виголосив з високої проповідальниці глибоку змістом проповідь о. О. Горчинський на тему: мертві живуть, а німі промовляють.

По богослуженню промовив о. Я. Чемеринський, що говорив не тільки як духовник, але також як член У. Г. А. Він згадав світлу нашу історію, звернув увагу на вартість традиції, цього живчика живої душі народу, пережив жахливий обрахунок нашої національної совісті і вказав дорогу у велике Майбутнє. Промова виголошена була з вервою, краснорічиво а її високопатріотичний зміст зворушив нарід до сліз. На закінчення о. Я. Чемеринський надав поляглим героям УСС від ветеранів визвольних змагань, б. членів УГА і її Вождя пропам'ятний, золотий хрест У. Г. А.

Пролунали дзвінки слова команди „Позір“! і від-

бувся звіт поляглих. Трицять чотири поляглих стрільців, що впали на Маківці, станули струнко, щоби одержати це велике відзначення...

Так український нарід вмiє цiнити тих, що жит-тя вiддали на жертвенник нацiональної справи.

На брацькiй могилi, на березовому хрестi за-блестiло це вiдзначення — великий свiдок невмi-рущої слави.

По панахидi весь нарiд впав на колiна i глибока мовчанка залягла кругом.

Це дух смерти стрiльцiв вiдбирав дефiляду жи-

вих! Згодом орхестра з Синевiдська вижного вi-дограла гимн „Боже Великий Єдиний“ i „Вiчна Память“.

Так проминули цi великi i незабутнi хвилини.

Жалiйте всi, що не були ви цього року на Ма-кiвцi!

Це свято вiдбулося велично, культурно, в най-бiльшому порядку та без якогонебудь iнциденту. Заслуга в тому фiлiї Т-ва Охорони воєнних могил зi Сколього.

Як ми ставали большевиками

Написав: *Сидiр Ярославин.*

Було це з початком 1920. р. Галицька Армiя вiд-ступаючи з денiкiнцями на полудне, докотилася до Днiстра. Були це властиво вже рештки армiї, бо тисячi старшин i стрiльцiв померли або залиши-лись хорими на тиф по мiсточках i селах здовж шляхiв вiдвороту. Незавидна була також доля тих, що вiдступали. Ясно було, що справа Денiкiна про-грана. На пяти наступали большевики. Треба було шукати нового виходу з трагiчної ситуацiї.

Начальна Команда хотiла перевести армiю за Днiстер, на румунську територiю, щоб звiдтам, вiдпочавши i переорганiзувавшись, зачати наново боротьбу з червоними окупантами. Заохочували до цього антантськi мiсiї в Одесi. Та деякi частини спротивились цьому. Вони розумiли, що з перехо-дом за Днiстер скiнчиться iснування армiї i для-того волiли залишитися на своїй територiї, хоч знали, що ждуть iх тяжкi переходи.

При першiм корпусi утворився „Начальний Рев-ком Галицької Армiї“, що взяв на себе завдання пе-ревести армiю на бiк червоних. Та Начальна Ко-манда не думала уступити. Вона далi спрямовувала частини над Днiстер, а сама прибула 9. лютого до Рибницi.

Тямлю добре цей день, коли то ешалони На-чальної Команди, один за другим, заїздили на ста-цiю в Рибницi. Негайно по прибуттi поїзду виска-кували з вагонiв старшини i стрiльцi та бiгли на берiг, подивитися на другу сторону Днiстра. Там мала на разi скiнчитися наша Одиссея, там мали ми вiдпочати по всiх трудах та набрати нових сил. Одначе мiст на рiцi був знищений, а на другiм бе-резi царувала зловiща тиша, не було видно нi од-ного чоловiка. Начальна Команда вислала до ко-манданта прикордонної сторожi делегацiю для пе-реговорiв. Та вiн не давав рiшучої вiдповiди, гово-рив, що не прийшло ще вирiшення вiд команди ди-вiзiї, зволiкав з вiдповiдю з години на годину. А мiжтим показалися на другiм березi люди, що зiйшли на рiку та зачали перекопувати лiд. Пiд ве-чiр виставили з нашої сторони на знищеном мостi скорострiли. Ми бачили, що не добром це пахне. Цiлий день провели ми на огляданнi Днiстра та проходах по Рибницi. Мiжтим вiдставив я з вагону, в якiм я iхав, до санiтарного поїзду пiдх. Дмитра Козiя, що захворiв тифом.

Старшини 7. гарм. полку 3-ої Зал. Дивiзiї Удовиченка. Сидять: Сотн. Иван Трибрат i пор. Дмитро Колодниць-кий. Стоять: Пор. Ернст Егер i хор. Микола Шаран.

давно як перекладчик з генералами Микиткою i Цiрiцом до Одеси на переговори з денiкiнським командуванням i антантськими мiсiями. Там здо-був також довiря ген. Цiрiца i цей дав йому мiсце в iсторичнiм салiоновiм вагонi Начальної Ко-

манди, в яким мав колись мешкати в головній ставці російської армії начальний її вожд великий князь Микола Миколаєвич. По якимсь часі вернувся чет. Т. і поінформував нас, що з переходу за Дністер не буде нічого. Від румунів прийшла відповідь, що не пустять ні одного члена так денікінської, як і Галицької Армії, на свою територію. Якраз збирались ген. Ціріц, от. інтенд. Грушка та д-р Ковшевич до переходу через Дністер. Вони сподівалися, що бодай їх перепустять румуни на пашпорти, візовані у Відні румунським консулом, на які приїхали вони недавно через Румунію на Україну. При пращанню сказав д-р Ковшевич патетично до чет. Т.: Скажіть армії, що як тільки перейду Дністер, при першій візні до Європи, запротестую перед цілим світом проти того, що роблять сусідні держави з нами, одинокими оборонцями Європи перед большевицьким заливом. Та не довелося протестувати... І їх трьох не перепустили румуни; не змогли нічого навіть пашпорти. Ходила чутка, що вдалось перейти ріку якомусь визначному російському генералові, шуринові одного з румунських міністрів, хорому на тиф. Румуни казали й йому вертати, а що він не мав сили сам йти, перенесли його на накривалі на другу сторону і так і залишили його в снігу.

На другий день сиділи ми в вагонах, вижидуючи розвитку подій. Десь коло полудня почули якийсь крик. Ми виглянули з вагону і побачили стрільців, як бігли з червоними кокардами на шапках. Довідуємось, що це от. Лисняк на приказ Начального Ревкому арештував генералів Микитку і Ціріца та що ми вже тепер червоні. Ми вже стільки пережили, що прийняли цю вістку зовсім байдуже, тим більше, що на тім цілий „переворот“ скінчився. Невдовзі ешалони пустилися цим самим шляхом, яким їхали до Рибниці, в поворотну дорогу в напрямі Балти, призначеної на новий осідок Нач. Команди. Тямлю, як на стаційнім будинку в Бірзулі повівав великий червоний прапор з виписаними словами інтернаціоналу: „Це буде останній і рішучий бій“... Так задивлялися галичани на цю злуку з червоними, маючи все на думці свою тісну шу батьківщину.

Прибули ми вкінці до Балти. Начальна Команда перезалася на Полевий Штаб ЧУГА. Начальним Вождом став підп. Витошинський, шефом штабу полк. Шаманек. При Полевім Штабі зачав урядувати Начальний Ревком. Під редакцією Д-ра Стецюка і співробітництві таких „червоних“, як Іван Кревецький, Др. Ковшевич, Левко Лепкий, Роман Купчинський, Євген Дидик став виходити офіційний орган „Перелом“. Богато галичан думало, що на цих чисто формального характеру змінах скінчиться, що в цей спосіб наша армія буде далі існувати, щоб при відповідній нагоді продовжувати визвольну боротьбу.

Не так думали большевики. Вони мали нашу армію в своїх руках. Не чули довіря до неї, а бодай до її проводу, старшин. Слушно могли побоюватися, що при першій-ліпшій нагоді вона знову обернеться проти них. Щоби до цього не допустити, треба було з корінем переродити армію, розложити

її, заціпити в неї духа клясової ненависти, ненависти до старшин, знищити старшинський корпус, а з душі стрілецтва видерти національні почування, оплюгавити їх, зробити з стрільців розбиту, залякану, послушну отару. Щоби цю мету досягнути, прислали большевики до Полевого Штабу та поодиноких частин відповідальних робітників і зачалася боротьба за душу стрілецтва. Боротьбу цю большевики програли.

Стрілецтво наше було занадто свідоме, щоб дало себе розбити, щоб дало собі вирвати ідеали, за які вже більше року клало свої буйні голови. На тлі цієї, нераз невидної боротьби, приходило нерідко до комічних, частіше трагічних непорозумінь, що мусіли закінчитись тим, чим закінчились, розривом армії з большевиками. Про один такий епізод хочу на цім місці оповісти.

Першим кроком большевиків по злуці було змінити командний склад армії. Враз з новими командантами приїхав з Києва політичний комісар, пізніший голова Реввоентрибуналу при Полевім Штабі, Пучко. Подобав він на жидка, говорив тільки по московськи, хоч знав багато творів Шевченка на пам'ять і деклямував їх чистою українською мовою. Особливо часто цитував він слова поета: „Плачте люди, так вам треба“... Невдовзі по свому приїзді до Балти скликав він усіх старшин і стрільців в цілі заложення комуністичної ячейки при Полевім Штабі. Найбільша сая в партері жіночої гімназії, в домівці якої поміщався Полевий Штаб, виповнилася по береги. Старшини, особливо вищі рангою, стояли по кутках, щоб не надто впадати в очі. Збори отворив Пучко і завізвав присутних, щоб вибрали собі предсідника. Якийсь час не обзивався ніхто.

— Ну, кого бажаєте собі на предсідника? — питає Пучко.

— Товаггиш Шухевич, товаггиш Шухевич — чути голос зі заду. Це якийсь жидок пропонує на предсідника отамана і персонального референта при Начальній Команді Д-ра Шухевича.

— Годитесь на нього? — питає Пучко.

— Годимосся, годимосся — чути голоси.

— Ну, так займайте місце, товаришу Шухевич!

З кута салі зачинає перетискатись до президіяльного стола отаман. Йде поволи, на лиці збентеження. Так і видно, що вибір цей його заскочив. Випадає щось сказати, а він очевидно до цього не приготований. Тож загикується, кількома словами дякує за вибір, завзиває до пильної праці, бажає, щоб світло комуністичної ідеї розійшлося з цього гуртка по цілій армії, а з неї зайшло під галицькі стріхи та було завдатком освободження обездолевих братів. „Цій праці щастя Боже!“ закінчив Др. Шухевич та ще більше змішався, полапавшись, що стрілив дурницю.

Дивно подивився на нього Пучко, та не сказав нічого і зачав виголошувати свій довгий реферат. Говорив про історичний матеріалізм, накинувся на релігію і „попів“, вияснив комуністичну ідею. При цім ходив, а часом бігав вздовж стола і вимахував руками. Та з присутних мало хто розумів по московськи, до того ніхто не звик був до такого спо-

собу виголошування реферату, тож всі більше приглядалися Пучкови, чим його слухали.

Вкінці і Пучко скінчив. Основано ячейку. Та ось Пучко питає, на який день назначити слідуючі сходуни. Котрийсь з кандидатів на 105% комуністів, мабуть Гадзінський, пропонує, щоб зараз на слідуючий день, в суботу.

— Не можна завтра, завтра сповідь — відзиваються голоси.

— Що такого? — питає Пучко.

— Сповідь завтра, отець духовник назначив на завтра сповідь — кричать стрільці.

Був це час великого посту і начальний духовник о. Дидик зарядив сповідь для частин, що знаходилися в Балті.

Нарешті Пучко зрозумів. Лице його набігло кровю. Та він скоро себе опанував і енергічно рішив:

— Отже слідуючі сходуни відбудуться завтра. Живі прийдуть до живих, а мертві підуть собі до мертвих.

Та кандидатів на цих „живих“ було дуже мало...

Оборона Катеринослава

(Уривок зі споминів).

Написав: Сотн. Борис Монжесич.

В другій половині січня 1919. року 4-й Запоріжський ім. Гетьмана Богдана Хмельницького піший полк в складі 1.500 чоловіка в темну і морозну ніч вступав до Катеринослава. Ми відступали з північних кордонів України, де ціле літо, в час Гетьманщини, стояли на демаркаційній лінії. Після боїв під Валуїками, Купянським, ст. Бурлуцькою, Мерефою, під натиском московських червоних військ ми відступили аж до ст. Лозової. Тут оточені зо всіх боків, мусіли пробиватися через „царство“ Махна і після бою з махнівцями під с. Губинихою, прорвалися на зеднання з відділами отамана Гулого в районі Новомосковського.

Не вспіли ми ще розташуватись в Новомосковському, як одержали телеграфічний наказ з Катеринослава негайно прибути туди. Дорогу до Катеринослава пройшли ми форсовним маршем. Була надія, що там ми відпочнемо після виснажуючих боїв, довгих маршів та походів. Але даремні були наші надії. Замість тихого, спокійного міста ми застали гніздо партійних пристрастей, здеморалізовану революційну залогу директоріанських військ, та стан облоги. Колиж зорієнтувалися в місцевій ситуації, то командант Богданівського полку і всі старшини побачили, яка глибока різниця між нашими запоріжцями і катеринославською залогою і яка велика небезпека загрожує нашому полкові, коли він залишиться в цьому середовищі. Моральний розклад і повний занепад дисципліни були б кінцевим наслідком нашого перебування тут.

Командант полку сотник Лазуренко скликав полкову нараду старшин, на якій обговорюється це грізне положення. Наш кадровий регулярний полк, загартований в останніх боях, послушний своїй старшині, тепер попадаючи в атмосферу розкладової агітації, своєвілля та в середовище рознузданої ірегулярщини, міг на протязі короткого часу втратити всі свої бойові вартости і знівелюватись до рівня місцевої залогої. І на полковій нараді вирішено на другий же день їхати в Кременчуг, на зеднання з Запоріжським корпусом, від якого ми, в силу непереможних обставин під Лозовою, мусіли відірватись.

Але разом з тим командування катеринославського фронту дуже розраховувало на нас, як на регулярну частину, при обороні Катеринослава від наступаючих махнівців. Та всетаки, на другий день після обіду курені, команди і обоз прибули на залізничий двірць і заладувалися в ешалони, що були подані до рампи. Ми відїжджали знову на зеднання з Запоріжським корпусом, аби бути в своїм середовищі, не затроєнім тлітворним духом повстанщини. Не хотілося покидати Катеринослава, що так мальовничо розкинувся на схилі дніпрової гори, ніби хлюпаючись в водах грізного Борестена. Так хотілося хоч трохи пожити міським культурним життям, хоча на час забути про грізну дійсність. Але виїхати треба було конечно, аби рятувати полк від згубних впливів катеринославської залогої і деморалізаційного впливу великого робітничого міста.

Тільки тепер нам стало ясно і ми зрозуміли, який неоцінений скарб ми маємо в руках і якою силою розпоряджаємо. Тільки тепер зрозуміли, чому з таким сумом і жалем дивилися катеринославці на відходячі струнки ряди Богданівців.

„На кого нас покидаєте!“ говорили деякі.

Але самі ми не усвідомлювали собі, в яке грізне становище ставимо ціле місто своїм відїздом. Не дивлячись на всі прохання катеринославського штабу, наш командант полку не погоджувався залишитися.

Та не вспіли ми ще як слід навантажитися в вагони, як одержали розпорядження команданта полку, аби усі старшини зібралися в кімнаті вартового на залізничному двірці.

За кілька хвилин кімната вартового переповнилася старшинами. Війшов сотник Лазуренко і звернувся до нас з такими словами:

„Панове старшини, ми вже постановили їхати до Кременчуга на зеднання з Запоріжським корпусом, аби схоронити боєздатність нашого полку, але тепер виникають перепони, яких я сам не можу усунути і яких не можу брати на своє особисте сумління. Тому я зібрав вас усіх сюди, аби ви почули все те, що тут буде говоритись“.

Не вспів командант докінчити своїх слів, як відчиняються двері і до кімнати входить ціла група цивільних людей. Як виявилось, була це делегація, в склад якої входили: Катеринославський Губерніяльний Комісар, Губерніяльний Командант, Начальник Катеринославських Залізниць, Начальник Залізничної Охорони, Міський Голова, Голова Губерніяльної Земської Управи і ще багато інших високих представників місцевої горожанської та цивільної влади, яких трудно собі тепер пригадати. Обличчя у них були збентежені, рухи нервові, очі смутні, невеселі. Спочатку вони якийсь час мовчали, ніби вдивлялися в нас. Нарешті, здається, Губерніяльний Комісар виступив вперед і почав зхвилюваним, але певним голосом:

„Панове старшини! Сьогодні Україна переживає страшну хвилю. Зо всіх боків вона оточена ворогами, які мов буруни б'ють в ті нечисленні заборони, які поставила їм наша молода героїчна армія. Але не тільки зовнішні вороги чигають на неї. Внутрішні, ще більше небезпечні, шарпають її стомлене тіло, п'ють її кров. Не так давно наш Катеринослав пережив страхіття махнівської навали. Ще руїни від цього гунського наскоку не перестали димитись, ще могили оборонців не цілком присипані, ще сльози на очах матерей не висохли, як гряде друга така сама навала. Марево смерті і загибелі знову повіяло своїм широким крилом над стурбованим містом. Серце стискається з жаху за його майбутнє. Коли ж ви, славні Богданівці, не станете в обороні міста, то ворог камня на камені не залишить, голови дітей наших розібе об придорожні стовпи, плугом розоре головні вулиці і лиш ворон буде крикати над цією новою пустелею. Ви чули бойовий клич Махна: „Смерть городам і буржуям“. Нові орди збунтованого селянства вже сунуться на нас, наші передові частини відступають і вневдовзі ми їх побачимо на протилежному боці Дніпра. Дорогі Запорожці, — тут голос його задріжав, — чиж не все одно вам боронити чи Кременчуга, чи Катеринослава, аджеж один батько Дніпро, аджеж одна лиш мати Україна. Ми усі тут присутні просимо вас, панове старшини, не відїздайте з полком, а захищайте Катеринослава, який без вас не продержиться і одного дня“.

Комісар скінчив і питаючо дивився на нас. Всі мовчали. Тяжке вражіння зробила на нас ця промова комісаря. Ніхто зі старшин слова не забирав, очі були звернені на команданта.

— У вас, панове, є багато полків, відділів і кошів, почав сотник Лазуренко, які в загальній кількості в п'ять раз, або й більше перевищують наш полк, а ви сподіваєтеся, що тільки наша участь спасе положення міста.

— Так, панове, відповів комісар, у нас досить війська і досить зброї, але коли це військо дізнається про ваш відїзд, то ні один з них не стане до оборони. Ваш полк усі лічать за дисципліновану і сильну бойову частину і тільки ваш приклад може попровадити решту війська до бою. Від вас залежить рятунок міста. Коли ж ви не зостанетеся, то разом з вами і ми мусимо виїхати.

Після цього забрав голос сотник Кириченко, помічник команданта полку.

Цей один з хоробріших старшин нашого полку, сам родом кубанець, був дуже люблений цілим полком і його погляд був авторитетом для всіх.

— Ми всі патріоти, почав він, і боронимо батьківщину не там, де нам вигідніше, а там де є потреба і де вимагає наш обов'язок. Коли ми хочемо виїхати, то тільки для того, аби схоронити свій полк від заразливого впливу вашої розбещеної залоги, але сьогодні не може бути двох питань, чи схоронити полк, чи залишитися в Катеринославі. Для нас тепер річ ясна, що ми мусимо боронити Катеринослава, який нам так само дорогий як і кожне інше місто. Який палець не відтяти, кожний болить однаково. Я певний, що так думають усі старшини. Але все залежить від команданта полку, як він накаже, так і буде.

Одразу після цих слів огні радощів засвітилися в очах делегації, лиця їх повеселішали, а усім нам ніби якийсь тягар спав з грудей.

— Так панове, сказав сотник Лазуренко, ми залишаємося, але я ставлю умову, щоби мій полк був якнайбільш ізольований від ваших частин і займав головний і відповідальний відтинок фронту, бо за ваші частини я непевний.

Делегація попрощавшись в піднесеному настрої вийшла, а ми вернули до своїх сотень. Ми мали надію, що в бойових обставинах жадної небезпеки що до деморалізації козаків не буде. Одразу в сотнях був виданий наказ очистити зброю і шикуватися до виступу.

Тимчасом Штаб Оборони Катеринослава готовився теж до зустрічі ворога. Гарматні стріли вже було чутно зі сходу. В місті відчувався пригноблений стан населення, яке ще не могло забути грудневого нападу Махна, коли після залишення міста австрійцями, він з п'ятнадцятитисячною бандою заатакував місто і зруйнував гарматним обстрілом може третину міста.

Місцева залога заметушилась і як видно готовилася до оборони.

Чудні були для нас назви частин катеринославської залоги, запозичені здається з історії Еварницького. Був тут „Курінь Донецького Кряжу“, „Самарська Паланка“, „Дніпровська паланка“, відділ отамана Горобця і т. п.

Всі ці відділи носили на собі усі позначки нерегулярщини. Брак дисципліни і субординації, мала вишколеність і панічність. Брак старшинства в їх рядах був головною негативною стороною організації частин. Кіннота гарцювала по вулицях, часом пострілюючи в повітря. Піхота не сиділа в касарнях, а вічно десь бродила і щось реквірувала. Загально все це пригадувало часи 1917 року, коли після упадку Керенського, всякий авторитет старшинства упав. Кількість залоги доходила до 15 тисяч людей.

Ще в той же вечір був розроблений плян оборони міста. Штаб оборони, як видно, не почував себе настільки певним і сильним, щоб зробити ворогові спротив на підступах міста, а рішив борони-

тись по Дніпру с. т. перенести сферу ділань в саме місто.

Катеринослав (тоді він носив назву Січеслава, назва, яка не дуже прийнялася) лежить на правому березі Дніпра, який в той час не зовсім був замерз і тим самим був натуральною перешкодою, як для маневрових, так і для наступових ділань ворога, тому Штаб виробив плян оборони міста по лінії Дніпра з сильним передмостовим заслоном. Треба зазначити, що Катеринослав лучиться з Лівобережжям великим залізничним мостом, на протилежному боці якого лежить місто Нижнедніпровськ.

Згідно з пляном оборони, Богданівський полк мав зайняти ці передмостові позиції і міцно їх тримати, маючи до помічі один бронепотяг. Ми були з цього задоволені, бо обсаджували найважливіший відтинок, який становив ключ до здобуття міста.

Решта частин мала тримати берегові позиції вверх і вниз по Дніпру. Після наради виявилось, що ворог вже майже підійшов до Нижнедніпровська і наші частини з бронепотягами вже на мості. Прийшлося Богданівському полкові спішно вигружати і займати вищезазначені позиції.

В місті всі вогні були погашені, зловіща тиша і абсолютна темнота підкреслювали важливість наступаючих подій.

Внедовзі полк зайняв позиції на пост Амурі, по той бік Дніпра по обох боках залізниці. На залізниці курсував бронепотяг з залогою, здається, від „Куріня Донецького Кряжу“. Курінем цим командував військовий фершал Мелашко — легендарно хоробра людина. Разом з ним курінь виявляв велику бойову силу, без свого отамана курінь був зером. Треба було зобачити козакам, що отаман їх залишив позиції і відійшов взад, як вони кидали позиції і панічно втікали.

Штаб нашого полку помістився на залізничному дворці.

По обсажденню становища на пост Амурі, розвідка нашого полку захопила місцевий Нижнедніпровський „совет“ в кількості 22 чоловіка і одразу зіткнулася з ворогом та привела кілька полонених махнівців. В Штабі була така радість, начеб ми взяли цілу бригаду в полон.

Але якою було несподіванкою для всіх, коли після допиту „махнівців“ виявилось, що ці полонені це командант баталіону та красноармійці московського совітського полку.

З цього виникало, що не Махно наступав на місто, а москалі, яких видно той самий Махно перепустив через Павлоград. Справа представлялася далеко складніше, бо приходилося тепер мати до діла вже з частинами регулярними.

Ніч пройшла спокійно. На ранок розпочалася боротьба на відтинку Богданівців, але спільно з бронепотягом їм вдалося відкинути ворога досить далеко.

Цікаво, що тільки тепер в місцевій пресі повідомлялося про залишення Білгорода та Харкова і бої під Полтавою. Як видно, про ситуацію на Лівобережжю умисне і цілево замовчувалося, мовляв, „на Шіпке всьо спокійно“ і вже коли ціле Лівобережжя знаходилося під московським чоботом, не-

ясні і графаретні відомости про дійсний стан річей появились у пресі.

Під вечір появилася велика маса друкованих метеликів, які розповсюджувано серед війська. В цих летючках завідомлялося всіх про арешт Болбочана, який ніби умисне залишив Лівобережжя і був у змові з Добровольчою Армією, але, мовляв, контрреволюційну гидру одразу вдалося вирвати з корінням. Летючка закінчувалася: „Зрада шириться, шукайте зрадників“. Підписано: пресово-інформаційний відділ Штабу Армії.

Я своїм очам не вірив, щоб нашого усіми любленого командарма Болбочана, котрий не раз показав себе дійсним патріотом і оборонцем України, котрий досі героїчно боровся проти червоної навали, заарештували за зраду і залишення Лівобережжя. Єдиний оборонець Лівобережжя і той був заарештований. Злорадно сміялися і потирали руки ті, для яких арешт Болбочана був громозводом. Дуже пригноблює вражіння на нас зробила ця вістка.

А тим часом гармати греміли над Катеринославом. Неповинне місто знову переживало страхіття гарматного бомбардування. Богданівці на Амурі трималися міцно відбиваючи всі атаки ворога. Отаман Мелашко з броневиком і його ослоною виявляв чудеса хоробрости. Він був тим магнетом, що електризував своїх людей до чину. Але треба було отаманові Мелашкові піти на перевязку (він був ранений в боях) до перевязочного пункту, аби перебандувувати свою ногу, як броневик з цілою залогою панічно залишав позиції і тікав. Стрілою вилітав отаман, недокінчивши перевязки, на зустріч своїм козакам.

— Дітки, хлопчики мої, не тікайте, я тут з вами — кричав їм на зустріч отаман шкандибаючи на раненій нозі. І тільки зобачивши свого отамана „дітки“ затримувалися і знову йшли з ним вперед.

— О, Господи Боже, навіть перевязки не дадуть зробити, — говорив отаман зітхаючи.

Але мати такого союзника і помішника для нас не дуже було вигідним і деморалізуюче впливало на наших запорожців, тому командант полку наказав змінити „Курінь Донецького Кряжу“ і обсадити бронепотяг Богданівцями.

Гарматня стрілянина не вгавала з обох боків. Тепер фронт розтягнувся вверх і вниз од мосту берегом Дніпра на кілька верств, на якому оперувала катеринославська залага.

Наступали сильні морози, які скували Дніпро. В двобою бронепотяг наш був підбитий. Забито машиніста і кількох козаків. Положення булоб катастрофальне, колиб на поміч не прийшов другий запасовий бронепотяг. Ворог знову був відбитий і становище повернуте.

Вже третій день тримали Богданівці передмостові позиції, нараліжуючи всі ворожі зусилля. Ворог бачучи, що в лоб Катеринослава не здобуде, рішив його здобути іншим способом.

О першій годині по полудні третього дня, коли на нашому відтинкові був приблизний спокій, ми побачили, що з гори від касарень Катеринославського Коша вниз по вулицях міста гальпом летять

обози, кухні, вершники і піші. Все це кермувалося до нас в бік залізничного двіриця. Одразу в місті повстала паніка. Все живе кинулося на стацію, аби ладуватися в потяги. Досі не знаю, що було причиною цієї утечі. Одні відомости були, що то вибухло місцеве большевицьке повстання і повстанці захопили горішню частину міста, другі знов запевнювали, що московський відділ перейшов Дніпро на самому крайньому нашому правому крилі, де фронт тримав кінний відділ отамана Горобця, обійшов місто зі сходу і заатакував його з півдня.

Фактом однак було те, що ворог появився у нас ззаду і таким чином уся наша героїчна трьохдобова оборона залізничного мосту, на ніщо не придалася. Треба було залишати свої становища і ладуватись у вагони. Переносити сферу боротьби в саме місто не було доцільним. Зрештою усі частини були в повному відвороті. Останній клаптик Лівобережжя був залишений нами. Міст був підірваний, але невдало і вибух не вчинив йому великої шкоди.

Ми відїзджали двома ешалонами, минаючи величезні заводи тяжкої індустрії, що розкинулися по шляху залізниці, де робітники провожали нас недобррозичливими поглядами.

Ешалон за ешалонам відходили зі стації і по шля-

ху творилося ціле намисто потягів. Красунь Катеринослав, що раз, то віддалявся від нас.

Серце стискалося з жалю, що ці величезні будинки, ці могутні заводи, цей незабутній краєвид треба покидати, залишати ворогам. Цеж усе наше, цеж найбільш українська земля рясно впоєна кровю і засіяна кістками прадідів наших. Та чи вернемося ми коли знову, щоб привітати тебе, ти наш славний Катеринославе? Чи вернемося знову збройними полками, щоб тебе вже ніколи не віддати нашим ворогам?

Трудно тепер передати усю ту трагедію, яку прийшлося переживати в той час. Якесь передчуття нам підказувало, що більш ніколи в цій війні ми туди не вернемося, що ніколи не замає над дорогим містом наш жовтоблакитний прапор, що ніколи козацькі коні не напюються тут Дніпрової води.

Передчуття не обмануло нас. Ніколи вже наші регулярні частини не досягнули Катеринослава. Кілька разів він переходив то в руки білих, то червоних, але нам не судилося його побачити. Ми відїзджали на захід, перед нами простягалася ще довга, страшна, виснажуюча боротьба.

Сьогодні ми вже забули про усі ті страждання і муки, про голод і холод, про смерть і каліцтво, про розпуку і тугу, але тебе, Катеринославе, ми ніколи не забудемо.

Найбільша бібліотека війни

При станфордському університеті в Зєдинених Державах є бібліотека, де збирається матеріяли до минулої світової війни. Ініціативу до її оснoвання дав б. президент Гувер, коли в 1919 р. навідав Європу, як голова комітету для помочі потерпівцям від війни. Тоді пожертвував він 50.000 дол. на оснoвання при університеті „бібліотеки війни“.

Гувер почав і сам зараз збирати матеріяли і документи, та по скінченню своєї місії передав їх в бібліотеку.

Тепер бібліотека складається з чотирох відділів: чисто воєнної бібліотеки, архіву Гувера, величезної збірки книжок документів до російської революції та збірки книжок і рукописів на теми соціольогічні.

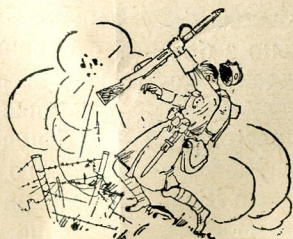
Бібліотека та стала голосною і майже що дня вона збогачується. Має своїх агентів-охотників

по цілому світові, які повідомлюють директора, коли вдасться їм найти цікавий документ чи рукопис.

В бібліотеці можна оглядати різні конспіративні воєнні видавництва як пр.: „Свобідну Бельгію“, газету, що виходила в Брюсселі за час німецької окупації. Кожного дня присилано її німецькому генерал-губернаторові. Мимо всіх старань до кінця війни не вдалося німцям віднайти місця її редакції.

Бібліотека війни стала базою праці для людей, що займаються тою епохою. Так пр. Д-р Люц на підставі зібраних в ній документів написав двотомову історію упадку німецької монархії, а проф. Фішер — велику історію більшовицької революції.

I.

Український табор сиріт і старців в Святобожицях

(1917 — 1920).

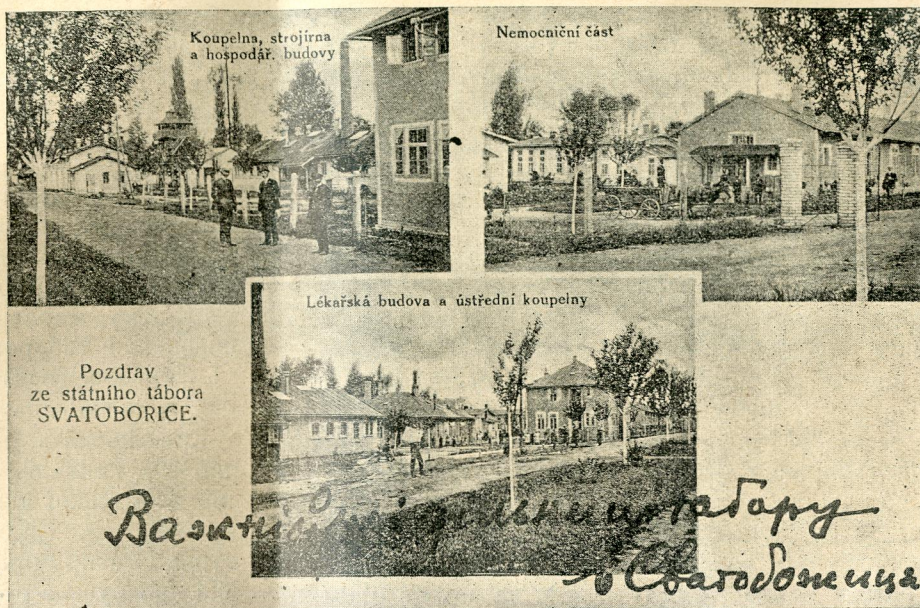
Написав: Д-р В. Пастушук.

Географічне положення табору. Мешканці табору в перших роках світової війни 1914 р. Ремонт табору. Видгляд бараків. Будова поверхових бараків. Рік 1917 в житті українських воєнних виселенців. Концентрація решток українських виселенців в Святобожицях. Церква. Адміністрація табору. Шпиталь. Школа народня. Гімназія. Сирітський Захист ім. Митрополита Шептицького. Бурса гімназійна. Швальня. Варстат шевський. Місцевий Український Запомоговий Комітет. Вертепний театр. Кіно. Концерти. Касино. Просвітянський Кружок. Бібліотека. Переворот 1918 р. Зміни в таборі. Договір з чехами. Кошта удержання табору і відношення чехів до виселенців. Харчі і одяги даром для табору. **Справа повороту і ліквідація табору.**

Табор в Святобожицях (по чеськи Svatobořice) біля повітового місточка Кийова (по чеськи Kujov) (по німецьки Gaу) в полудневій Моравії вибудував австрійський уряд у початках війни 1914 року і призначив його для воєнних галицьких жидівських виселенців.

Гурток української та чеської таборної інтелігенції (друга половина 1919 року) з послом Л. Левицьким та делегатом Львівських Захистів о. В. Лициняком на чолі.

Важніші дільниці табору в Святобожицях.

Жидівські виселенці мешкали в Святобожицях аж до свого повороту до Галичини, ц. є до часу повної ліквідації табору в першій половині 1917 року.

По виїзді жидів з святобожицького табору австрійський уряд перевів ґрунтовний ремонт цілого табору і приготовляв його для нових плянів, ближче в початках неозначених — здається військових.

Баракі святобожицькі були як на воєнні баракі дуже солідної будови: переважно партерові на високім насипі, прямокутні, з 8 мешкальними кімнатами, з одною спільною кухнею в середині для мешканців цілого бараку і з лятринами на кінцях кожного бараку; вікна великі, стіни в середині і ззовні вибілені вапном, з підлогою деревляною, зі світлом електричним і з одною великою печею в кожній кімнаті; кожний виселенець мав своє ліжко і свою постіль. Кожний барак був оточений глибокими ровами, куда спливала вода в часі дощів з дахів бараків. Перед дверима бараків були поставлені містки на ровах. Крім цього кожний барак був оточений добре удержаними дорогами.

В часі ремонту старих бараків викінчувано також поверхові баракі, де відтак містилися народня школа і гімназія та приватні мешкання для таборових службовиків.

Рік 1917-ий був переломовим роком в житті українських воєнних виселенців, котрі мешкали в перших роках війни в таких таборах як Гмінд, Вольфсберг, Хоцень, Моравська Трибава, Морав-

ська Острава, Гредінг і т. д.: в тім році вернуло багато українських виселенців з тих таборів в родинні сторони, а в таборах залишилися тільки старці, сироти военні і всі ті, котрі наразі не мали куда вертати, бо їх оселі цілковито знищила війна. Тому, що адміністрація згаданих таборів при зменшеній фреквенції виселенців, які виконували багато звичайних робіт після правильника таборового даром, коштувала дуже дорого і тому, що це були часи гіршої загальної світової ситуації, австрійський уряд з ощадностевих оглядів рішив зліквідувати табори в Вольфсбергу, Гмінді і т. д., а рештки їх жителів перенести і примістити в відновленім таборі в Святобожицях.

На підставі згаданого рішення австрійського уряду приїхав перший транспорт з Вольфсбергу до Святобожиць 12 жовтня 1917 року під проводом о. пралата Евгена Гузара і інших службовиків таборових. Від тої дати можна назвати табір в Святобожицях українським, бо його жителі, крім деяких службовиків, були українцями. Транспорти з інших таборів приїхали з різних причин значно пізніше; закінчено всі транспорти аж в початках вересня 1918 року і тоді стан жителів усіх мешканців таборових виносив 1131 душ. Усі транспорти приїжджали з повним своїм інвентарем (машини до шиття, ліжка, шафи, столи, лавки і т. д. і т. д.), який до них належав в попередних таборах. Так табір в Святобожицях можна назвати в цілім того слова значінню концентраційним табором, бо містив в собі рештки жителів усіх українських дотеперішних воєнних таборів, між якими були представники не тільки галицьких і буковинських, але також волинських українців. Рівночасно з транспортами до Святобожиць виїжджали з табору до дому всі ті виселенці, яким вільно було вертати і які мали до кого вертати. Внаслідок цього число жителів табору майже з кожним днем представляється інакше.

Обовязки душпастирські повнив в таборі від 12 жовтня 1917 року о. пралат Евген Гузар. Богослуження відправлялося з початку в звичайній кімнаті бараків, де устроєно капличку, бо церкви спеціально будованої в таборі не було. Тому що капличка була за мала (на 60—80 людей), багато людей мусіло в часі Богослуження стояти під вікнами каплички і мерзнути в зимі. Бачив це о. пралат Евген Гузар і поробив відповідні старання, щоби барак, в яким давніше (коли жида в таборі мешкали) містилася жидівська божниця, переіменовано і улаштовано як церкву. Це зроблено в короткому часі і посвячено цей барак на церкву. Виселенці оповідали, що в той спосіб новий Завіт взяв верх над старим Завітом. Перероблена з божниці церква могла помістити 600—700 людей в часі Богослуження і вистарчала для мешканців табору.

По повороті о. пралата Евгена Гузара до Львова адміністрував духовними справами в таборі короткий час (серпень, вересень 1918 року) о. Петро Патрило. Та коли і цей виїхав до Галичини, обняв душпастирські обовязки о. Дмитро Гулин, сотрудник віденської гр.-кат. парохії при церкві св. Варвари. Крім цього дуже часто відвідував табір та-

кож сам парох віденської гр.-кат. парохії о. мітрат Др. Йосиф Жук і відправляв Богослуження в таборівій церкві.

Адміністрація табору спочивала в руках старости Альойса Фендриха, який стало мешкав в Кийові (Gaya) і повнив головно обовязки свого повіту, а до табору приїжджав тільки від часу до часу і в міру потреби. Заступником старости і командантом табору був концептовий урядник Др. Штраб (буковинський німець), який мешкав в таборі і вирішував на місці всі справи, звязані з його урядом. Др. Штраб відкликаний до Черновець виїхав туди 20 вересня 1918 року, а заіменованій на місце Д-ра Штраба політичний урядник взагалі не приїхав до табору супроти перевороту державного, який небаром наступив і змінив основно адміністрацію табору.

Референтом магазинів з харчами, одягами, опалом і т. д. був Теодор Бадер (місцевий жид). Консервацією бараків, таборовою електричною, купальною і таборовими варстатами кермував інж. О. Доразіль (чех); касу таборову провадив в старостві галицький жид Гельман.

Крім цього в адміністрації табору працював цілий ряд канцелярських, маніпуляційних службовиків жидівської і чеської народності і одинокий українець Осип Соколовський. На услугах адміністрації табору працювала також таборова поліція, яка пильнувала порядку в таборі і днями і ночами стояла при брамах таборових, щоби хто непокликаний не входив або без позволення не виходив з табору і то тим більше, що табір сусідував з циганською сталою кольонією, котрої мешканці вдиралися нераз до табору, допускалися крадіжки і робили різні пакости дітям.

Дуже важну ролю в житті займав також шпиталь: до нього належала ціла група бараків, відгороджених дротяним парканом від бараків з людьми здоровими. Ділився він на такі часті: I з дітьми хорими на туберкульозу, II з немовлятами і їх пістунками, III резерва від часу до часу заповнена хорими в часі епідемії, а від часу до часу опорожнена, коли епідемії не було. Дня 7 лютого 1919 року приміщено навіть в тій часті шпиталю хорих на віспу чехів з околиці на зарядження повітового фізика, бо в місті Кийові шпиталі були переповнені хорими. IV так званий великий шпиталь для внутрішньо хорих, V для сліпих і збожеволілих жінок; в тій часті шпиталю мешкали також шпитальні сестри. VI для сліпих і збожеволілих муштин; четверта часть цього відділу була призначена на контумацію, VII для тяжко хорих на трахому.

В таборі ширилися головно в часі приїзду нових транспортів різні епідемії як віспа, еспанка, тиф і т. д. Найбільше хорих було 7 вересня 1918 року. Стан хорих виносив тоді 357 душ. В часі від 1-го марта 1918 до 1 марта 1920, то є тоді, коли табір мав найбільше епідемії, померло в таборі 80 душ, з того 12 чехів з околиці.

Начальним лікарем цілого шпиталю був Др. Іван Ціпановський. Крім нього працювали в шпиталі як лікарі: Др. Зофія Морачевська, а по її виїзді з табору Др. Микола Сисак, як помічні сили лікарські

(медики): Осип Філяс і Теофіль Коморовський та цілий ряд шпитальних сестер німецьких і українських, до диспозиції лікарів, медиків і шпитальних сестер була численна шпитальна служба зложена з українців і чехів.

Чотироклясову народню школу отворено шойно 8 вересня 1918 року торжественним Богослуженням, яке відправив перебуваючий тоді в таборі о. Петро Патрило. Скорше урухомити школи не було можна з різних причин: поверховий будинок призначений на школу не був ще викінчений, а фреквенція жителів табору перед цю датою була така значна, що не було вільного бараку, деби було можна примістити школу тимчасово; не було також учителів в таборі, які моглиби обняти науку в школі, до цього в таборі ширилися тоді ріжні епідемії, які також не позволяли на отворення школи.

Одначе в тім часі діти в віці шкільнім не дармували, але приготовлялися до іспитів під проводом сестер служебниць і чекали на отворення школи, щоби ті іспити здати. Аж по викінченні шкільного будинку і по приїзді дітей в шкільнім віці з усіх таборів до Святобожиць разом з їх учителями і учительками і по рівночаснім виїзді більших транспортів з табору до дому, запросив інспектор Володимир Кабарівський і управитель школи народньої Лука Гарматій учительський збір на конференцію дня 7 вересня 1918 року.

На тій конференції ухвалено поділити народню школу на школу дітей здорових, яку приміщено в викінченім поверховім будинку і на школу дітей хорих на трахому, яка містилася в двох звичайних бараках опорожнених тоді по виселенцях.

До школи дітей здорових призначено: учит. Смерчанського, Стеткевичеву, Ронгушеву, Смерчанську, Гордишинську Ольгу і Вациківну. До відділів дітей хорих на трахому приділено: учит. Ва-

Учителька П. Ковалівна з своєю клясою волинських дітей.

силя Пастущина, Марію Домбровську (Марійка Підгірянка), Осипу Заклинську, Емілію Ільницьку і Емілію Кабарівську, яка провадила фреблівку. Учителі на відділах трахоми мусіли точно триматися санітарних приписів в часі науки згідно з розпорядком повітового фізика.

Катехитом в обох школах був о. Дмитро Гулин. Дня 8 вересня 1918 виїхав інспектор Володимир Кабарівський, а 15 жовтня 1918 управитель школи Лука Гарматій до Галичини; управитель школи, виїжджаючи з табору залишив своїми заступниками в школі для дітей здорових учит. Смерчанського, а в школі для дітей хорих на трахому учителя Василя Пастущина. Але на тім зміні не скінчилися в зборі учительським: в короткому часі виїхала з табору до Галичини учителька Стеткевичева а учителька Ронгушева на Буковину, а на їх місце прийшли учительки: Дзюба Гарматіївна і Марітчаківна; Василя Пастущина заіменовано в грудні 1918 року учителем в місцевій таборній гімназії, а його місце в школі народній заняв учитель Іван Гуменюк; 1 мая 1919 року вернувся з Галичини до табору управитель народньої школи Лука Гарматій; 2 січня 1919 року померла в таборі по короткій тяжкій недужі учителька Філясова з дому Вацик, а на місце помершої прийшла учителька Коморовська.

(Далі буде.)

Прогулька гімназійної таборної молоді до Бучовиць під проводом В. Пастущина, упр. табору інж. О. Доразіля, Заклинської, Л. Гарматія та Плевви, адміністратора харчевих магазинів (вакації 1919 року).

Син Закарпаття

Спомин.

Написав: *Степан Лисак.*

Одного осіннього підвечера 1920 р. я, утікач, голонний, обдертий, як жебрак бездомний опинився над сивою Тисою, в місточку Б. на Закарпаттю. По довгим блуканням карпатськими лісами, мої опухлі, босі ноги, мене палили гранею, я вже не міг даліше пхати утомлене тіло і рішив тут заночувати.

У містечку на вулиці мене „привитали“ із вереском та голюканням недоростки Ізраїля. Зі всіх сторін збігались мов дичина на вулицю, а деякі кидали за мною камінням.

В таких прикрих умовах мені було дуже соромно йти даліше по вулиці. Ще підійшов кількадесять кроків, біля дерев'яного моста подався на ліво, перейшов леваду й вузькою стежкою дійшов під узгір'я до хати бідного селянина. Смеркалося. В хаті була темінь, тільки в печі блимав ліново вогник і відбивався слабим рефлексом до малих вікон. На високій печі звивалась в болях хора жінка, жалібно зойкала аж її нарікання мене морозило.

На лаві під вікном сидів чоловік, я поздоровив і попросив нічлігу. Встав, розсвітив малий каганець, глянув на мене і запитався:

— А ви звідки?

— З Галичини.

— Руснак?

— Українець.

— Катуня?

— Так.

— Тому кілька днів — каже селянин — було ваших катунів (військ) повно у нас, говорять люди, що їх гонять большевики з Галіції до нас. Жиди все знають, що буде наперед, кажуть, що уже росіяни забрали Ворохту.

— Я не знаю, нічого не чув про большевиків, — відповідаю селянинові.

Наляв мені горщик квасного молока, та казав вибачати, що нема в хаті хліба. Мав коло 40 літ, малого росту, дуже слабенький, із глибоко запаленими очима. Сів біля мене на широку лаву й почав нарікати на свої гаразди, на малі зарібки в лісі. Я не говорив і не чув його слів. В теплій хаті мене обняв сон.

Селянин побачив, що зі мною нема мови, викликав мене до сіней, де я ляг під жорна на вязанку сіна й заснув твердим сном.

Рано мене збудив і вістував мені радісну новину.

— У нас в ночі були народини, чуйте! — жінка породила хлопчика — Дмитрика! Не відходить нікуди, я йду до міста, прийду скоро до хати, — мовив до мене. Його очі сміялись до мене, він був щасливий, що має сина...

Я встав, умився на дворі і вступив до хати подивитись на маленького Дмитрика. В пеленках, маленьке, червоне немовлятко спало, ніби не дихало, а мамині очі з високої печі, любовно слідили за дитиною. Я вийшов непомітно з хати, сів на дрова біля перелазу і чекав на мого гостителя. Осіннє сонце гарно світило, але уже не гріло, студений гір-

ський вітер студив мої ноги. Ходжу, виглядаю а селянин не йде і не йде. Нарешті дочекався. Уже з далека до мене сміявся, з повною тайстрою на плечах. „Я був у панотця, завтра будемо хрестити і кума здибав, ходіть до хати“.

Я сказав, що мушу йти і подякував за нічліг.

— Та де, куди? — мовить до мене, положив тайстру на дрова, виняв з неї хліб й солонину та казав мені їсти а сам скочив до хати.

За хвилину вернувся, решту хліба і солонину зв'язав до платини і подав мені зі словами:

— Коли часом будете близько нас, прийдіть подивитися на нашого Дмитрика, прийдіть.

Я обіцяв, що прийду, подякував ще раз за хліб і сіль тай подався в далішу дорогу, доганяючи останні частини Української Галицької Армії, які якраз тоді закватували в містечку Чопі на Закарпаттю.

Від тої пори уплинуло чотирнацять літ.

В минулім році я вперше завітав на Закарпаття, до країни, де Стрільці Гал. Армії в бою під Стотом проляли молоду кров за свою країну.

Довгі літа на чужині сірими буднями ніби загоїли мої рани... Загладили пам'ять про наше минуле. Я вже давно забув на мої опухлі, босі ноги, уже давно простив й жидам обіцяний старий порахунок. Але не забув на Івана Тиرونяка, який мене утікача в скраїну хвилю прийняв як рідного до своєї хати.

Вже дома в Празі перед виїздом на Закарпаття, я рішив насамперед завітати до нього із скромним подарунком для Івана та його сина Дмитра.

За чотирнацять літ нічого в місточку Б. не змінилось. Все тут стоїть як передтим, тільки хитрі жиди зрозуміли туристичну кон'юнктуру, побілили на домах фасади, натерли фотрини вікон і дверей червоною барвою й так із своїх смердячих шинків поробили якісь „грандготелі“. Біля дерев'яного моста я сказав затримати коні, що везли мене з двірця, заплатив за підводу і подався помало через зелену леваду, вузькою стежкою до хати мого давнього приятеля.

На подвір'ю рубав хлопець дрова. Я запитався його привітно, чи живе тут Іван Тиرونяк. Хлопчина (був це Дмитрик) сказав мені, що тато умерли, буде тому на Покрову п'ять літ, а мама пішли на торг до міста.

— А ти Дмитро?

— Та так, — відповів хлопець.

Хвилину мовчанка. Я відчував людський жаль над помершим, добрим чоловіком. Сідаємо оба під хату. Дивлюся на Дмитрика. З маленького немовлятка за чотирнацять літ виріс гарний хлопець. Його осмалене від сонця обличчя із чорною чуприною на голові, і його цікаві очі, які на мене пильно гляділи, робили на мене глибоке вражіння. Я ска-

зав йому, хто я, звідки приїхав і що в його народи-ни я ночував в їх хаті і що ми оба давно знакоми. Здивований Дмитрик присів ближче мене і ще біль-ше глядів на мене своїми розумними очима.

Так ми сиділи може й дві години.

Я оповідав йому про нашу державу, наші змаган-ня за батьківщину, про наше військо, як наші ге-рої боролися і умирали за Україну.

Дмитрик — на мое здивовання — сказав мені, що вже про нашу Україну читав і знає з книжок, за що наші боролись.

— Я вже тричі читав — мовив Дмитрик — Ва-силеву книжку (Гренжа—Донський) „На зустріч

Волі“ і в ній я дочитався, як наші хоробро бились за Україну. Тепер я знаю хто ми: ми усі тут укра-їнці, хоч нам у школі все казав учитель, що у нас живуть тільки „руські“.

Дмитрикові слова мене зворушили. Я не споді-вався від цього — чотирнадцятилітнього хлопчика — таких свідомих слів. Тепер я вірив, що біля мене сидить в забутій закутині Закарпаття майбутній воєк нашої Армії.

Мама Дмитрикова з міста ще не вернула домів, ми пішли їй на зустріч.

Прага, березень 1935.

Іван Халдеєвич,

воєвода князя Володимирка

Написав: *Теоділь Боструба.*

„Ступаєш, брате, нерозважно по землиці, не га-даючи, що допчеш батьків кості; що стоїш на свя-тім місці, де творилися великі діяння, де важилася судьба світа свого часу. Підслухай бесіду матері-землиці; порозумій, що вона тобі шепче з могил, із урочиськ, із розвалин старих городів, із опустілих монастирів... а вчуєш у груди своїй святе чуття по-ди-ві і грози. З душі твоєї вирветься тобі молитва: „Боже великий і дивний! Непонятні Твої суди, не-постижимі стежки Твої“. А тая землиця станеться тобі тоді не чужою, не німою, — станеться вона тобі рідною матірю, промовляючи до сина свого, навчаючи його про минулий світ, про батьків ді-яння. О, як мило тобі буде ходити по землиці своїй рідній: ти живеш її кровю, ти думаєш її гадками“.

Отсі слова давнішого історика Галичини¹⁾ на-гадуються, коли переносимося думкою на руїни старинного княжого города Звенигорода, що є нині звичайним селом у бобрецькому повіті. Мі-сцевість іще досі повна переказів, що пригадують нам стару княжу державність на Галицькій Землі. На замкових валах має стояти золота бречка; на іншому місці мав пробити князь князя; то зно-ву про княжі часи нагадує велика могила „Пече-ніги“, або традиція про могилу „руського князя“ в недалекому селі Гриневі²⁾. На звенигородських полях знайдено багато хрестиків і інших предме-тів релігійности наших предків; найцікавіші ж печатки — Митрополита Константина й друга, зда-ється, князя Василька Ростиславича Теробовель-ського, вкінці ж оловяна пльомба зі стародавнім т р и з у б о м³⁾.

Та ці останні — це німі свідки. Більше життя дає нам ось такий переказ, що з рода в рід передавався зі старинних часів: У Звенигороді є урочище Під-

баба. За переказом це прокляте Богом місце. Тут був вхід до підземного льоху, що провадив до зам-ку, мало кому знаний. Недалеко звідси жив лісни-чий Іван Халдіїв із родиною. Раз надійшов т а т а р с ь к и й х а н із величезним військом, обляг замок, але ніяк не міг його здобути. Відпочиваючи одного дня після боїв, зайшов до лісного й за-любився в його дочці. Отся дочка, приєднана ве-ликими дарунками, зрадила ханові таємний вхід до замку. Хан добув замок, убив з в е н и г о р о д с ь к о г о к н я з я і знищив місто до тла. Від цього часу місто вже більше не могло підвестися з упад-ку. Бог покарав зрадницю; її не прийняла земля й вона ходить по урочищі, зводить людей на багна й там їх топить. Тому люди з жахом обминають це місце, зокрема ж нічною порою⁴⁾.

Найцікавіше з цього переказу — це згадка про Івана Халдієва. Вона вказує, як довго задержалася в пам'яті звенигородців цікава історична постать воєводи Князя Володимирка (1125—1153). За того Князя Галичина доходить до сили. Майже трид-цятилітнє панування обертає Володимирко на скріплення своєї держави. Галицьке боярство дохо-дить тоді до сили; столицею робить він місто Га-лич, що надає назву цілому краю й митрополії. Та, звичайно, цього не міг він доконати без своїх вірних співробітників. Історія не зберегла нам ба-гатьох імен — чи, власне, зберегла нам лише одне: Івана Халдеєвича, воєводи Князя Володи-мирка. Про нього маємо в літописі коротеньку, але ядерну згадку під 1146. роком:

„В 1146 році зібрав Всеволод⁵⁾ братію свою, Іго-ря і Святослава. Святослава лишив у Києві, а з Іго-рем пішов до Галича, із Давидовичами, з Володи-миром, Вячеславом Володимировичем, Ізяславом і Ростиславом Мстиславовичем, своїми братанича-ми і взяв Святослава, свого сина, і Болеслава, ляд-ського князя, свого зятя, й усіх диких половців. Бу-ло дуже багато війська, що йшло на Володимирка

¹⁾ В. Ільницький, Стародавні галицькі города. Часть I. Стародавній Звенигородъ. Львів, 1861, стор. 7.

²⁾ М. Грушевський, Звенигород галицький. Істо-рично-археологічна розвідка. „Зап. НТШ.“, Т. 31/32, ст. 5.

³⁾ Там само, ст. 19—22; тут знімки печаток і пльомби. (XIII), стор. 187.

⁴⁾ М. Кордуба, Звенигород. „Стара Україна“, 1924.

⁵⁾ Київський Князь.

до Галича. А був дощ і сніг стопився. Божим промыслом, і так їхали на возах і на санях до города⁶⁾. Першого дня запалили огорожу, а на другий Звенигородці устроїли віче й хотіли піддатися. А був у них воевода, муж Володимирків, Іван Халдеевич. Він узяв із-поміж них трьох мужів і вбив їх, а перетявши їх тіла, викинув за город геть. Таким способом налякав їх. І з того почали Звенигородці бути без облуди⁷⁾“.

Стільки літопис. Із цієї вістки можемо уявити собі, ким був Іван Халдеевич. Походив він, очевидно, із визначнішої верстви вояків-бояр, очевидно місцевих⁸⁾. Вірність князеві, поборювання бунту і зради вважав своїм обов'язком супроти князя. Тому арештує трьох вічевиків, очевидно — провідників і головних агітаторів, що в ім'я „народнього добра“ радили — зраду, й карає їх смертю. Це має добрий наслідок; горожани, позбавлені зрадницьких порад агітаторів, беруться за оборону і — від-

⁶⁾ Себто — до Звенигорода.

⁷⁾ Полное собрание русских летописей, т. III, 1843, стор. 21—22.

⁸⁾ Пояснення, мовляв, („дивачне ім'я“) (М. Грушевський, Історія, ч. III. 2. видання с. 425) дає Е. Голубинський, Історія руской Церкви, т. I. 2. пол., Москва, 1881, стор. 328. і 781: це прізвище походить від ролі в т. зв. „лензном дѣйствіи“, де виступали т. зв. „халдеї“.

ганяють ворога. Ось як далі розказує про це літопис:

„Бачучи отсе Всеволод почав пробувати, якби добути город. На третій день зробили наступ усіми силами; билися від світанку до вечера й запалили город у трьох місцях, але горожани, при Божій помочі, погасили. Бог і св. Богородиця вирятували город із лютої битви; всі заспівали „Кіріє елейсон“, з великою радістю хвалючи Бога й Пречисту Його Матір, і вернулися до домів. А Всеволод пішов до Києва“⁹⁾.

Таким чином рішучість Івана Халдеевича вирятувала місто від повного впадку. Це був один із тих рішучих і розумних вождів, що без непотрібної жорстокості (покарав лише агітаторів!) і в відповідний час уміють поступити доцільно, — із тих, що бажають „собі чести, а князеві слави“, як писав поет-автор „Слова о полку Ігоровім“. Дуже шкода, що історія не заховала нам більше вісток про нього. На погляд старого літописця була це пова нормальна, а не вийнятова, — але це був час, коли, завдяки Халдеевичам, наша Держава процвітала. Зате пам'ять Звенигородців заховала його в собі аж до наших часів, — часів діяльності руйнівних сил, — як заповіт із минулого.

⁹⁾ Пол. собр. II, с. 22.

16 місяців у рядах київських Січових Стрільців

1918 — 1919.

(Продовження).

Написав: *Іван Вислоцький*.

Після роззброєння.

Роззброєння полку прийшло для старшинського збору нашого полку так несподівано, що в перший момент ніхто не здавав собі справи, яке це має значіння для нас самих і для Української Держави взагалі. Фактично вповні боездатною частиною військовою того часу в Києві, був лише наш полк, який мав розростися в бригаду.

Вже перед роззброєнням появилися різні чутки між стрільцтвом нашого полку, відносно нашої будуччини. Особливо прекрасний склад підстаршин нашого полку, який на 100% був прекрасно боево вишколений в австрійській армії, з того добра половина довоєнної активної служби, національно свідомий, проявляв тенденцію голоситися до гетьманської армії і багато з них попало до гетьманської прибічної охорони, де видержали аж до повстання.

Ряд старшин полку, особливо ті, котрі походили з австрійської армії, а не Легіону УСС, були готові вчинити це саме. Однак це не вдалося через різні причини, головно через побуювання, що австрійська команда буде їх виловлювати як дезертирів і відсилати під суд до австрійської армії.

З боку гетьманських військових кругів не було тоді жадного заінтересовання галичанами старшинами, бо було подостатком старшин був. російської армії.

З другого боку задержувало старшин перед вступом до гетьманської армії почуття солідарності зі своєю полковою командою, та слова полк. Коновальця на старшинських зборах перед розходом всіх старшин з полку, що є велика правдоподібність, що як лише гетьманська влада закріпиться, то полк буде вірно служити цьому урядові даліше.

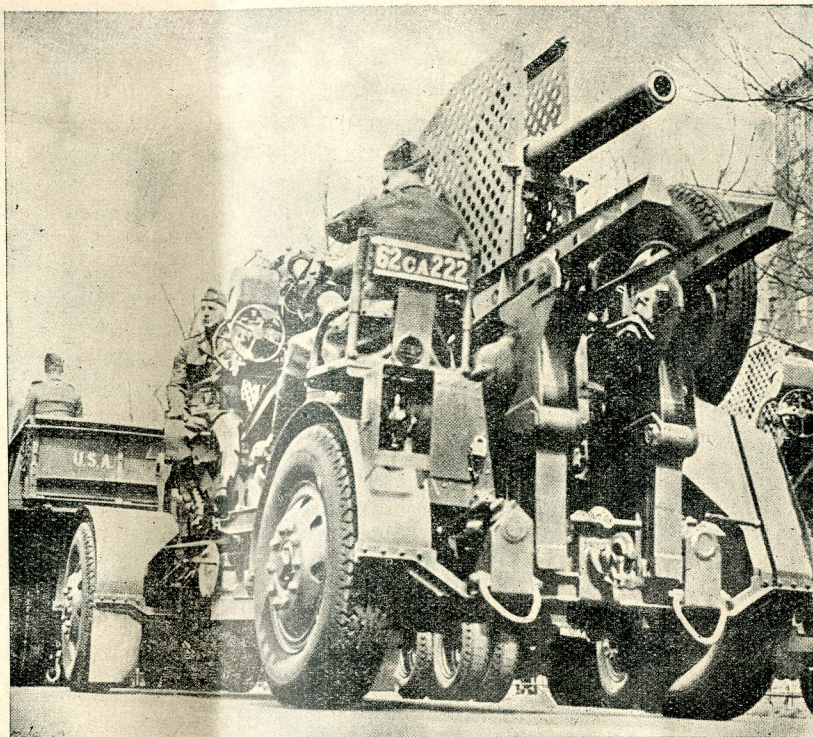
Перше крайно вороже відношення до нового гетьманського уряду зачало сильно меншати особливо після відвідин ген. Мирона Тарнавського (тоді австр. майора, команданта, з рамени австрійського командування, табору австрійських вояків, поворотців з російського полону, в Дарниці коло Києва) у полк. Коновальця. Ген. Тарнавський намовляв команду полку, щоб зложила присягу новому урядові і Гетьманові, та залишалася даліше в складі української армії.

Однак соціалістично зорієнтовані старшини полку, яких було в полку дуже мало, яких 10—12, мали великий вплив на полк. Коновальця — і полк

Кожний, кому дорога традиція
визвольних змагань — буде ма-
ти радість — коли купить

ІСТОРИЧНИЙ
КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ
„**ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ**“
НА 1936 РІК

що появиться в першій половині
вересня.

Ілюстрація до статті: „Що рішатиме в майбутній війні“.

Мистецька обгортка ● Ріжнородний, багатий зміст ● Оригінальні статті і оповідання ●
Багато прегарних ілюстрацій ● Героїчні воєнні епізоди при кожному місяцеві ●

Ілюстр. до статті: М. Самокиша (найбільший український баталіст)

зрезигнував з дальшої служби в українській армії та зложив зборю.

Сумно стало в касарнях. Перестали гомоніти веселі, бадьорі пісні. Сум огорнув всіх. З касарень на Львівській вулиці зачали виходити гуртки стрільців і по одному, по два — старшини. Відпорювання відзнак полку і пращання було дуже сумне, не обходилося без сліз тих, які були привичаєні дивитися на біль і смерть своїх найближчих. Особливо вечорі і ночі були тяжкі, до глибини душі пригнобляючі. Ночами мало хто спав, сум і горе, не лише за себе, а за наші світлі надії, за надармо погибших наших товаришів, рвав душу у кожного.

Я рішився чимскоріш виїхати з цього пекла. Зголосився до відїзду. Після одержання паперів і грошей, я одержав призначення до села Шкарівка, яке лежить в 7—8 верстах від Білої Церкви. Моя задача була агітувати в Шкарівці і кількох окружних селах проти гетьманської влади. Це мене привело до пізнання селян — і я жажнувся. Дуже, а дуже мало з них було національно свідомих. Вже при першій моїй стрічі з селянами я мав інцидент з якимсь моряком-комуністом. Я говорив про Україну, він про землю. Я агітував проти Росії, моряк за совіти, за спільність з Росією, за одну державу всіх, робітників і селян. Взивав до кривавої розправи з буржуями: учителями, священиками, лікарями — серед котрих було чимало свідомих українців. Цього я не розумів. Я не міг зрозуміти як це так, що українець-селянин має різати і убивати українця-учителя, який вчить дітей цього селянина. За що вбивати має селянин-українець, українця-лікаря, який лічив цього селянина з тяжких недуг. Я на цій „сходці селян“ розпалився, зачав доказувати — піднявся крик проти мене, що я „буржуйський шпін“, „білоручка“, сипнулися погрози під мою адресу. Врешті стягнули мене з якоїсь бочки, на якій я стояв, і зачали частувати кулаками. Побили мене порядно, але деякі селяни заступилися за мене і я, не вертаючися до хати, де жив, втік городами зі села до Білої Церкви.

Так відбулася моя перша стріча з українським селом.

В містах панував тоді інтелігент-москаль, на селі большевик-москвофіл.

Перебувши в Білій Церкві щось 2—3 дні на ліченню побоїв, я довідався, що січове стрілецтво збирається в 2-ім пішим запоріжським полку полк. Болбочана. Не знав, де цей полк, отже рішив поїхати до Києва і там довідатися. Тут я побачив, що організація протигетьманського руху вже набрала конкретніших форм. У Києві видано мені в одній есерівській канцелярії, військові старшинські документи на вільну подорож гетьманського старшини в службових справах до Харкова. В Харкові мав я дістати такі самі документи, також в есерівській канцелярії, на подорож дальше до 2-го запоріжського полку.

Однакож я мусів зголоситися в командантурі міста Харкова з моїми документами, щоби дістати в готелі кімнату на пару днів. Командантом міста був сотник чи полковник Поплюй-Шапка. Він залюбки задержував галичан у себе. Обіцяв мені команду якоїсь командантської сотні — і я задер-

жався в Харкові — тим радніше, що мав у Харкові багато знайомих галичан, а й знайому жінку, ще з попереднього мого побуту в Харкові.

Кожного передполудня я заходив до команди міста. Тут стрінув я полковника одного з полків гетьманської армії, які тепер організувалися, здається мені що 22 або 23. Був це активний російський старшина, малорос, але з чим раз то більшим нахилом до 100%-тового українства. Взяв він мене зі собою до свого полку і щиро занявся, щоби мене вища команда приділила до його полку як другого адютанта. Мав я занятися так званою „українізацією“ полку, себто я мав впливати на старшин, щоби вчилися української мови, читали українську пресу і літературу. Мав виїхати до Києва і Львова і закупити та зіставити полкову старшинську бібліотеку, спеціально фахову військову українську і німецьку. Вечорами сидів я в хаті полковника і тут читав українську історію Аркаса. Прислухувалася цьому читанню вся родина полковника: жінка, 2 дорослі доньки і син-інжинір. Однакож не довго це тривало. Кривилися майже всі старшини цього полку, дарма, що майже всі походили з України. Були це „малороси“, які до українського слова і українського діла відносилися далеко гірше, як стопроцентові москалі.

Проти мене явно перший виступив німецький звязковий старшина, якийсь оберляйтнант прусак, який жив досить довгий час перед війною в Росії і мав жінку-росіянку. Цей німець развраз відривав мене від праці, найчастіше просьбами перекладу з німецької мови на українську всяких наказів, протоколів і т. д. Просто тероризував полковника ріжного роду натяками, як лише полковник старався мене звільнити від моєї „добровільної“ праці.

Несподівано полковник захорував і команду полку перейняв 100% малорос. Тепер життя для мене не було і я рішив таки вирватися з цього полку, про що повідомив першого адютанта, а цей нового команданта полку. На другий день покликав мене новий командант і сказав, що до одержання ним урядового повідомлення з Києва, що я приділений дефінітивно до його полку — я вільний і можу на цей час перебувати де хочу. Цього мені і треба було — я зажадав видачі подорожних паперів до Славянська, де стояв того часу 2-ий піший запоріжський полк, одержав їх дуже скоро і виїхав до Славянська.

У 2-ім пішим Запоріжським полку.

По приїзді до Славянська я зголосився в 10-ій сотні сотника Рогульського, котрий полагодив всі формальности. Приділили мене до 10-ої сотні, як півсотенного, з одною золотою нашивкою на рукаві. Ціла 10-та сотня складалася з самих січових стрільців галичан. Командантом був сотн. Рогульський. Півсотенним я, Борис — кіннотчик, Болчан і ще хтось. Сотня була велика, щось около 200 стрільців, добірних старих боевиків, так що не було багату муштровій праці. Крім нашої сотні, були ще інші сотні, як 3-та кулеметна, які були зложені зі самих галичан.

Незабаром полк переїхав зі Славянська до Святової Лучки, де пішов на демаркаційну лінію проти большевиків, а наша сотня залишилася в Святовій

Лучці для охорони полкових складів-потягів, якими завідував дуже популярний в українським війську полк. Василів. Пішла монотонна, скучна, вартова служба коло наших складів. Службу несла половина сотні. Друга половина відбувала вправи і відпочивала. Життя таке дуже невеселе, особливо для старшини. В Святовій Лучці — це недалеко Донця — стояв ще німецький курінь піхоти і німецький скорострільний відділ.

Це монотонне життя перервала і дуже розбурхала одна подія: був уладжений якийсь вечір зі співачками, на котрім виступала як співачка дружина полковника Болбочана, та співала щось по російськи. Стрільцтво нашої сотні на це обурилося, пішли вигуки, крики, счинилася авантюра.

Цього часу в Святовій Лучці стояв ще наш український технічний полк, яким командував полковник-москаль чистої крові. Ні слова не вмів говорити по українськи. В цім полку було все по російськи і команда і урядування. На підстаршинських місцях були переважно самі російські старшини, які кепкували собі публічно зі всього, що було українське. Поза службою, а і в службі появлялися в російських „пагонах“ (нараменниках) і з російськими кокардами на шапках. Наші стрільці не могли погодитися з таким явищем в українській армії — і де бачили цих „золотопагонників“, там вчинялася негайно авантюра, крик, зривання погонів і російських кокард.

Полковник цього технічного полку все заступався за цими „золотопагонниками“, а сотник Рогульський знову за стрільцтвом і доходило до дуже поважних конфліктів. Пішли чутки, що цей полк має нас розоружити — що викликало ще більше огірчення, і ми находилися довший час у строгім поготівлю. Технічний полк також. Німців це дуже денервувало і вони також мали поготівля, щоб не допустити до бою між нашою 10-тою сотнею і технічним полком.

Що не дійшло до збройного конфлікту, то це треба було завдячувати високому тактові і холоднокривності сот. Рогульського. Ці прикмети сотні Рогульського я подивляв особливо одного дня на старшинським зібранні старшин технічного полку і нашої 10-ої сотні, скликаним полковником-командантом технічного полку в льокалі цього полку. Нас старшин 10-ої сотні мали там роззброїти. Тому один старшина залишився з нашою сотнею в казарні, а ми на це зібрання появилися в повній зброї. Ситуація на цих сходинах була крайне напружена. Ця година була і для німців дуже неприємна. Найменша дурниця дуже легко могла спричинити вибух і бій нас проти технічного полку і евентуально німців, технічного полку проти нас і німців, німців проти нас і технічного полку. В Святовій Лучці находилася ще сотня так званої міліції. — Це були на 100% чистої води большевики. Ця сотня з певністю не залишилаби такої доброї нагоди постріляти і нас і технічний полк і німців — всіх зненавиджених „білогвардійців“. Місцеве шумовиння, яке складалося з демобілізованих солдатів української армії, з радістю допомогло би „міліції“. Здається, що ця обставина здержала полковника від спроби нас, 10-ту сотню, роззброїти.

Таке положення не могло довго тревати. Щось мусіло статися і сталося. Нас перенесли на демаркаційну протибольшевицьку лінію аж під Стародуб, вище Гомеля.

Тимчасом сталася ще одна подія. Це кінний полк ім. Костя Гордієнка, який на місце полк. Петрова (пізніше генерал) дістав нового полковника Продьма, бувшого рос. жандармського полковника, назначеного гетьманом, збунтувався проти нового полковника і покинув фронт — демаркаційну лінію та помашерував на Святову Лучку. Полк цей мав дуже недобру опінію, та фактично її собі заслужив. Наша сотня мала приказ роззброїти цей полк, що і сталося майже без убитих, на стації Святова Лучка. Роззброєння цього полку ми перевели так хутко і справно — що німецькі старшини роззявили роти. Цей наш вчинок був доказом, що всі доноси полковника технічного полку, буцімто наша сотня є нездисциплінована, були брехнею. Від цього часу зачали нас, старшин 10-ої сотні, німецькі старшини здоровити перші на вулиці і встрявати в балачки з нами.

Приближувався кінець побуту нашого полку на східних кордонах України. Одного дня ми завагнувалися і потяг рушив через Купянськ, Харків, Гомель на Ново-Зибків. Звідти марш на найдалше висунений північний кордон, на демаркаційну, протисовітську лінію.

По дорозі в Харкові задержався наш потяг довше і тут на стації, напроти нашого потягу, заїхав від Києва потяг з російськими добровольцями, які їхали на схід до армії Денікіна. Одягнені вони були в російські мундури, з відзнаками російської царської армії, з російськими прапорами на кожному вагоні і переді льокомотиви та ззаду потягу. Посипалися з обох сторін крики, москалі висмівали нас, українське військо, на українській землі, в українській державі. Наша скарга у команданта стації не мала найменшого послуху, це був 100% москаль. Тоді стрільці нашої сотні рішили самі зробити порядок. Схопили кількох російських добровольців до наших вагонів і тяжко побили та покалічили. Були і трупи. Добровольці зробили це саме з кількома нашими. Тоді обі сторони витягнули кріси, пішла стрілянина. Мій кулеметчик витягнув до дверей скоростріль. — В тім моменті рушив наш потяг вперед, добровольчий взад, але скоростріль вже зачав стріляти в сторону добровольчого потягу — звіттам прийшла відповідь така сама. В обох потягах роздалися крики ранених, свистки старшин, що взивали застановити стрілянину. Наш потяг задрожав від соток голосів січових стрільців-галичан, що співали „Ще не вмерла Україна“ і „Не пора“.

Ми виїхали за стацію. — Пішло слідство, як це все сталося, а незабаром наш потяг рушив дальше. Я стомлений службою цілу попередню ніч, розтягнувшись на лавці у вагоні, а зпід моєї лавки витягнули стрільці змасакрованого трупа російського полковника, якого в повнім бігу потягу викинули на залізничий шлях. Колеса потягу докінчили працю моїх стрільців, щоб на всякий випадок добровольча армія мала у себе одного полковника менше.

Потяг прямував на північ.

Так доїхали ми до Ново-Зибкова, звідти розпочався марш на північ.

По дорозі в однім селі, де задержалася наша сотня на ніч, трапився випадок, який вбився мені глибоко в пам'ять. Це село було замешкане так званими „старообрядцями“ чи „старовірами“. Стрільці нашої сотні перемішалися з козаками інших сотень, козаки ці були придніпрянці і в розмові уживали багато російських слів. Так замість слова „тютюн“ говорили „табак“. Почув це слово старий дід, батько мого господаря, де я ночував, розсердився на цих козаків-придніпрянців і вилаяв їх словами „які то ви українці — що не знаєте, що по нашому, по українськи, не кажеся „табак“ а „тютюн“. Такі ви українці, що московщиною наскрізь насякли, та ще за Україну воюєте“. Сплюнув дід з досади і сховався до хати. Засоромлені козаки розійшлися по хатах.

Мої зносини зі сотні. Рогульським, прекрасні в полку СС в Києві і в Славянську та Святовій Лучці, зачали псуватися в останніх 2-х тижнях ще в Святовій Лучці. Я був самотнім старшиною неусусом в 10-ім полку, та як сотні. Рогульський казав часто — „наскрізь просяклим австрійщиною“, а не революційним ес-есом. Це було до певної

міри і правдою — бо я чим раз то яскравіше висказував свою критику відносно „революційних здобутків“. До того нас в 10-ій сотні було вже 5-ох півсотенних, а мало бути найбільше чотири. Хтось мусів відійти до іншої сотні.

В тім часі прийшла „демобілізація“ студентів — а я дістав вістку від брата Олександра (пізніше посол до сойму і берестейський вязень), що в Києві йдуть конкретні приготування до нового формування Січово-Стрілецького полку, та що, здається, всі галицькі сотні Запорізького полку залишаються в тім полку даліше.

Я зголосився до цієї студентської „демобілізації“, дістав відповідні документи, попрощався з товаришами, які зі задрістю мене пращали, сів на підводу, доїхав до Ново-Зибкова, а звідти вже потягом просто до Києва. Тут мені сказали, що вже формується „Окремий Загін Січових Стрільців“ в Білій Церкві, куди я сейчас виїхав, та зголосився в команду, де був прийнятий і записаний, покищо без приділу до сотні.

Так я опинився в Білій Церкві, напередодні нових подій, які спричинили упадок гетьманської влади.

(Далі буде).

Козак Сергій Кравченко

Написав: ген. О. Удовиченко.

В серпні місяці 1920 року лісовою дорогою, не поспішаючи, переходив з села Ріпинці до села Жизномир 3-їй Залізний кінний полк.

Вечір настав тихий, але свіжий. Приемна проходила після денної спеки бадьорила і людей, і коней.

Козаки розмовляли жартуючи, згадували минулий бойовий день, та й коні наче почували, що вже скоро напарені спина будуть розсідані і доставляться їм добрий харч та спочинок.

Тиша була в природі. Тільки десь здалека долітало гуркотіння гармат і нагадувало, що не скрізь наступив спокій.

— То, мабуть, у Волинців, — вимовив один козак.

— Ні, то, напевно, у Запорожців стрілянина, бо вони недалеко праворуч од нас. Я був сьогодні у Запорожців з розїздом для зв'язку. Це як раз у них іде бій...

Побалакали та й замовкли.

Кіннота виступила з лісу. Далі дорога звернула, пішла глибоким яром, де унизу бігла неширока, але бурхлива річка Стрипа. За часів великої війни стояв тут деревляний міст, але російська армія, відступаючи, спалила його, і залишилися там самі обгорілі палі, а попід ними міцно билася та шуміла вода, що бігла далі аж до самого Дністра.

Трохи нижче був брід, яким користалися і козаки і селяни.

Полк повільно спускався яром. На чолі його їхав молодий командир, що на своєму рослому коні ви-

глядав, наче хлопчик. Та й справді було йому всього 27 років, але надзвичайна його хоробрість та вміння керування полком оповило його славою та глибокою пошаною всієї дивізії. За командиром полку — оркестра на білих конях, а далі довга стрічка сотень.

Полк почав переходити річку. Коні, — одні сміливо кидалися у воду, а інші тільки під ударами нагая обережно вступали до холодної води. Сотники стояли на березі, курили та доглядали, як переправляються козаки.

Чутно було, як якийсь старшина кричав:

— Гнатюк, дай шенкеля, відпусти повід. На що затягнув коня?

Гарматчики, що їхня батарея стояла на позиції біля броду, купалися та, дивлячись на переправу, жартували над кіннотчиками.

— Не бійсь, не бійсь, впадеш — витягнемо...

— Він сам більше боїться води, ніж кінь...

— Йому б на корові їздити, а він у кінноту пішов...

Вже переходила третя сотня, коли по кольоні залунала команда:

— Квартієри вперед!

Від кожної сотні відїхали два козаки і чвалом поскакали до голови кольони.

З третьої сотні також вискочило двоє. Один, молодий та гарний, жваво перегнав свою сотню, вдарив канчуком коня і раптом скочив до води. Звався він Сергій Кравченко і був родом з села Бабчинець на Поділлі.

— Гей, ти, чортяка, обережно! — кричали козаки, але Сергій вже опинився на другому березі та погнав наперед кольони, де збиралися квартирієри. А з берега знову вигуки:

— Сергій, чуєш, та гляди, щоб добре мешкання було!... Та щоб з дівчатами!

Увесь полк, уже пішки, з кіннями на поводі, потягнувся на гору до села Жизномира. Тут останніми днями був жвавий рух. Кватурували обози 3-ої Західної дивізії, інші тилові установи, а також штаб дивізії. Селяни саме йшли з поля, по вулицях зустрічалися козаки, на подвір'ях курилися димки походних кухонь, а коло них метушилися кашовари.

Квартирієри вступили до села. Старшина поділив його на частини. Сергій з своїм товаришем підїздив до кожного подвір'я у своїй частині села, підраховував, скільки приблизно людей та коней можна там поставити, а потім крейдою писав цифру на воротах.

Зупинився біля одної бідної господині. Маленьке подвір'я, бідненька хатина свідчили, що тут ніяк не можна помістити більше двох кіннотчиків. Сергій схилився з коня і написав на воротах цифру 2.

В цей час двері в хаті відчинилися і на порозі з'явилася постать старого селянина, що спокійно звернувся до Сергія:

— А що це буде, москалику?

Сергій образився за слово „москаль“, але з поваги до дідуся чемно відповів:

— Та ми не москалі, а українці, як і ви. Приймайте двох кіннотчиків на мешкання!

І зараз-же помітив Сергій, за плечима дідуся, стурбоване обличчя молоді дівчини, що з зацікавленням дивилася на козаків.

— Яка гарна! подумав він.

Дід покірливо мовчав, а потім відповів:

— Та у нас паші нема.

— Нічого, дідусю, пашу знайдемо в іншому місці. У вас ми з товаришем удвох будемо мешкати.

Сергій рушив далі. Здалека чути вже було оркестру. Полк наближався до села.

Коло церкви командир пропустив козаків перед собою. Музика грала дивізійний марш.

— Спасибі, хлопці, за службу!

— Слава Україні, слава!

Сергій розташував сотню і пішов з конем на поводі до свого мешкання. Розсідлав коня, уважно вишарував його соломою, прив'язав до воза, кинув йому оберемок сіна та й, замислившись, сам сів на воза. Чекав, що господарі запросять його до хати. Але ніхто не виходив. Думки Сергія перекинулись до рідного села Бабчинець, до батьків, що покинув він їх там після того, як село зруйнували поганці большевики і бабчинецькі селяни на весні 1920 року збройно виступили проти москалів. Пригадав Сергій, як він довгий час ховався по ярах Поділля, як нарешті прилучився до третього кінного полку.

Вже вісім місяців Сергій беться за волю рідного народу. В полку його поважали й знали, як хоро-

рого вояка та доброго кіннотчика, а сотник завжди призначав його у відповідальні розїзди.

Сергієві в голові проходили різні спогади, аж поки очі не заплющилися і змучений козак солодко заснув на возі. І вже крізь сон почув він:

— Козаче, а може б ви зайшли до хати?

Сергій підвівся і побачив діда, що привітно на його дивився. Сергій і сам би давно пішов до хати, як це робилося завжди, але йому здалося, що й дід, і його гарненька онучка не були раді несподіваним гостям, і він вирішив залишитися на подвір'ї.

Сергій зліз із возу і пішов за дідом до хати. Його товариш уже сидів біля столу, на якому стояв глек квасного молока, хліб та картопля.

В кутку хати, коло печі, стояла дівчина — онучка дідуся, що соромливо та з великим зацікавленням придивлялася до козаків.

Почали їсти.

Товариш Сергія жартував з дівчиною, оповідав дідові про Україну та про бої. Сергій мовчав, але пильно придивлявся до дівчини. І знову подумав: Ах, яка-ж гарна!

Подякувавши за вечерю, козаки пішли спати на подвір'я біля коней. Сергій хоч і стомлений, але не відразу заснув.

Ранком, ще досхід сонця, далеко почувися гарматні стріли. Десь почався бій. І свіже повітря прорізав металічний звук сурми, що тривожною, але бадьорою мелодією скликала полк. По вулиці проскакав ординарець з криком:

— На коні! Сполух!

Із усіх дворів виїжджали кінні і чвалом прямували до церкви. Обози виходили з села на захід. Швидко проскочила на позицію батарея. В яру чути було жваву рушничну стрілянину, а в околиці села стрекотів кулемет.

Сергій також скочив на коня і хотів уже гнати до церкви, але зупинився. Треба попрощатися з господарями.

— Спасибі вам! Прощайте!

Дідусь спокійно, дівчина стурбовано відповіли:

— Щастя, Боже! Повертайте знов до нашої хати!

Полк у кольоні рушив із села на схід та, пройшовши з кількометром, зупинився в гаю.

Вже другу годину стоїть полк у резерві. Козаки сумують. Дехто спить, інші балакають. Коні пахнуть або тягнуться до галузок.

— А куди ти? Стій! — чути суровий, але ласкавий голос козаків.

Сергій прив'язав коня до дерева і ходив недалеко та збирав квіти. Бій з московськими большевиками був зараз за селом, де перебував минулої ночі полк Сергія, і Сергій був повний занепокоєння за дівчину з тої бідної господині, де ночував він, за дівчину, що її образ він вже носив у своєму юнацькому серці.

— Чи не забили її москалі? Чи не образили, чи не знущались над нею? Хоч би скорше була вже атака. Він завзято буде рубати ту червону сволоту, перший вскочить до села, звільнить її з неволі і пе-

редасть їй оці прості, але гарні лісові квітки. Хоч би скорше!

Він прислухався до того, про що балакають у штабі полку, що розмістився тутже в лісі, недалеко від його сотні.

Козаки знали, що ворог ранком атакував нас, збив з позиції нашу піхоту та зайняв уже село Жизномир. Сергій бачив, що прийшов резервовий курінь піхоти і чув, що мусить бути контратака і що чекають лише на наказ із штабу дивізії.

Коли ось на лісній дорозі показалися два кіннотчики, що прямували до полку.

— Де штаб полку? — питали вони.

Через хвилину командир полка читав наказ та віддавав розпорядження. Третій Залізний кінний полк мусить атакою підтримати контратаку піхоти.

З боку села вже чути було зміцнену стрілянину і через голови полку наша батарея посилала стріл за стрілом.

Полк рушив. Обличча старшин і козаків стали напружені. Але в кожному полку є козаки, що навіть і в таку поважну хвилину можуть жартувати. Хтось, побачивши у руці Сергія квіти, викрикував:

— Дивіться, хлопці, Кравченко на весілля їде!

— Сергій москалям квіти везе!

Сьома бригада третьої Залізної дивізії йшла в наступ на Жизномир рідкою лавою майже на відкритому полі. Піхота лягала, стріляла, підіймалась, бігла і знову лягала... В лаві видно було кулемети.. Стрілянина була жвава. Над селом рвалися наші шрапнелі, а ворожі — над нашою лавою.

Полк вийшов із лісу та прийняв бойовий лад.

— В атаку! Слава! — Блиснули шаблі і полк чвалом полетів на ворога, випереджуючи свою піхоту.

Сергій міцно стиснув шаблю в руці, і вилетів наперед, підбадьоруючи коня острогами.

— Кавалерія! Кавалерія! — пронеслось по ворожих лавах, що не витримали енергійної атаки української кінноти. Москалі почали втікати.

Сергій, що сказав попереду всіх, перший кинувся рубати москалів. От він уже розрубав голову одному. Зарубав ще трьох. Але п'ятий обернувся і просто напроти стрельнув у Сергія з рушниці.

Сергій почув, що ніби гаряча голка проколола йому бік, але гнав усе наперед, міцно стискаючи

шаблю. Закрутилася йому голова, несподівана слабкість охопила раптом усе тіло, і він, аби не впасти, обхопив коня за шию.

Одна думка тепер була у нього в голові: скоріше доскати до хати дідуся і його внучки. Кінь вже гнав вулицею села, але він не відчував свого їздця, що вже не правив і напружував лише всі зусилля, щоб не впасти. Кінь відчув, що щось неладне скоїлося з його їздцем, і зупинився. Сергій упав з коня мертвий. Кров з пробитого ворогом козачого серця заляла мундур і квіти...

*
**

Другого дня біля маленької старої церкви в Озерянах стояла на цвинтарі коло свіжої могили розкрита труна, там спочивало молоде козацьке тіло. Біля труни командир дивізії генерал Удовиченко, командир полку, старшини, товариші небіжчика, багато селян, дівчата й діти. На дорозі стоїть чета з сотні, в якій служив Сергій. Жалібно править останню службу дивізійний священник.

Після служби Божої командир дивізії говорить своє прощальне слово:

— Славний козаче, дорога дитино українського народу! Ти віддав своє молоде життя за волю України, але спокійно спи свій вічний сон. Ті, що залишилися, будуть далі боротися аж до перемоги над ворогом, від кулі якого ти загинув. Прощай!

І промовив далі генерал, звертаючися до селян:

— Селяни. Ми підемо далі, куди покличе нас обов'язок. Під вашу опіку залишаємо оцю, дорогу нам могилу. Доглядайте добре її, бо спочиває в ній той козак Сергій Кравченко, що не тільки кохав свій рідний край, за волю якого прийняв смерть; він покохав був також вашу дівчину...

Труну тихо опускають у могилу. Лунає команда:

— Для пошани! Чета — вогонь!

Чути три сальви. І потім — глухі звуки падаючої на труну землі.

Плачуть селяни, плачуть товариші Сергія, сльози також на очах у командирів...

*
**

Старі й молоді громадяни села Озерян, дівчата й діти! Чи пам'ятаєте й знаєте ви могилу Сергія Кравченка, що похований коло церкви у вашому селі? Коли вже забули, — то розшукайте її. Коли знаєте і пам'ятаєте, — не забувайте її!

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† Хор. НЕСТОР ТОТОЕСКУЛ.

Нестор Тотоескул, роджений 1894 р. в Іспасі на Буковині, покінчив реальну школу в Чернівцях 1914. р. В 1916 р. вступив добровільно до Січових Стрільців як їздець на моторовім колесі і при ав-

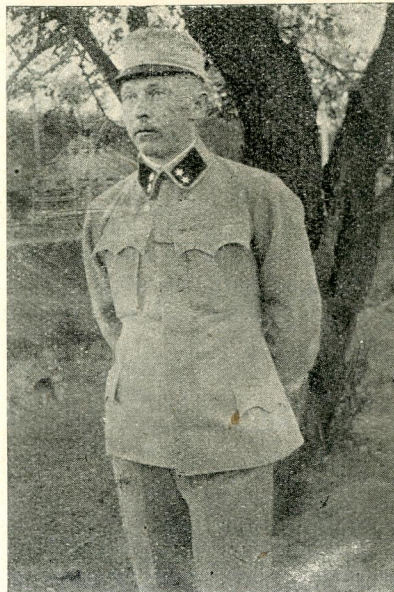
тах. Разом з УССами був на Україні, полишив багато світлин як фотограф і був курієром архикн. Василя Вишиваного. У Винниці заслаб на тиф і відти взяли його поляки до неволі. З неволі відпустили до армії от. Петлюри. В жовтні 1920 утік через Неполоківці на Буковину, студіював на машиновім відділі техніки в Ключі, заслаб на запалення мозгу і помер в квітні 1922 на клініці в Ключі. Похований в Чернівцях побіч брата Володимира.

† МИКОЛА СІТНИЦЬКИЙ,

ем. директор жіночої гімназії Укр. Інституту в Перемишлі, б. старшина, комдт радіостанції У. Г. А., помер дня 2. вересня 1934 р. у Львові.

Покійний родився 6. грудня 1884 р. в Комарні. Народню школу кінчив у родинному місті, потім ходив у Самборі до учительського семінаря. По матурі як 18-літний хлопець став народнім учителем у підльвівських селах. Підчас своєї учительської праці над дрібною сільською дитворою, знаходив ще час і снагу для дальшої науки. Вже по двох літах учительського звання як самоук опанував весь матеріал клясичної гімназії та зложивши як екстерніст повний іспит зрілости в перемиській держ. гімназії, вписався на філософічний виділ

у Львові, куди став доїздити на пополудневі виклади. На четвертий рік студій дістав з Ради Шкільної безплатну відпустку і виїхав на університет до Відня, де слухав викладів з германістики. Вернувши по році до Львова зложив професорський іспит

з української та німецької мови як головних предметів навчання. По цім іспиті подибуємо його на посаді суплента в учительськім семінарі в Руднику над Сяном, звідки невдовзі перейшов на посаду головного вчителя при семінарі в Заліщиках під директорурою покійного Маковея.

Заверюха світової війни не оставила його на згаданім місці. Покликаний до війська зразу як простий ополченець перебув страшну зиму 1914 року в Карпатах, де як санітарний підстаршина робив службу в перших окопах у Дуклянській Кітловині. Коли Австрія по великих стратах фронтових старшин покликала всіх учителів до старшинських шкіл, він приділений до такої школи в Кошицях, виходить з неї хорунжим до походової сотні, яку мали виправляти в поле, мабуть чи не на італійський фронт. По дорозі здибається припадком з Маковеем, своїм колишнім директором і цей постарався, що нового хорунжого приділено до полевої станції радіо на російськім фронті близько Кірлібаби. Тут пізнав він докладно техніку радіостанції, навчився швидко відбирати азбуку Морзея і розшифровувати радіеві депеші. А коли по розпаді Австрії його станція опинилася по Керенського офензиви аж під Плуговом, він вернувши з відпустки змонтував її в Тернополі, що був осідком тодішнього уряду З. У. Н. Р. і зробив з неї віконце, кудю приходили всі вістки з Європи, так дуже нераз важні для військового секретаряту і для часописів, видаваних тоді в Тернополі.

Відомі також чималі заслуги цієї радіевої станції в Станиславові, а потім в Камянці Подільській, де з розшифрованих покійником депеш дуже часто

користав штаб Дієвої Армії та вирішував неразхід подій на большевицьким чи протиденікінським фронті. З Камянця Подільського по переході УГА до Денікіна перейшла радіостанція до Винниці до Нач. Ком. і з нею посувалася шляхом аж до самої Балти. В славнім чотирикутнику смерті переходив покійник тиф на стації Крижопіль, але не переставав правити своєю стацією аж до самого переходу наших частин на сторону Петлюри. Тоді арештований враз із іншими старшинами опинився в тюрмі череззвичайки в Одесі, де переживав страшні розстріли галицьких старшин, як отамана Гарабача та інших. З Одеси, вивезений на Миколаїв, опинився вкінці аж в Харкові, де знову настановили його телеграфістом у тамошній радіостанції. По якімсь часі приділено його вкупі з Василем Хировським як учителів до повітової школи чи виховного заведення на хуторі під Харковом, що її zorganizував тамошній комісар освіти Гринько. На цім становищі дочекалися оба вже свого повороту до Галичини в 1922 р. Непринятий до державної служби, мусів покійник обняти провід прив. народньої школи в Комарні, де також став керманічем приватної гімназії. Але, як вона по двох роках не могла дальше встоятися, перейшов до Перемишля, як учитель прив. жін. гімназії Укр. Інституту для дівчат. Там вчив він аж до своєї емеритури укр. та німецької мови і двома наворотами вів управу гімназії, аж поки з перестудженої грипи не напивав собі тяжкої грудної недуги. З тої причини мусів піти перед часом на висулужений спочинок і по двох літах емеритури знеможений страшною недугою зійшов передчасно в могилу. Невіджалуваний товариш, досвідний педагог і вчитель, тактовний управитель, останеться в пам'яті тих, що поруч нього, чи під ним працювали, як незрівняний взірць скромної невсипущої праці, незломної сили волі, кришталюного характеру та благородної вдачі. В. Й. П.

† Стр. МИКОЛА МАРКІВ.

Дня 9. X. 1933. помер у селі Ціневі повіт Долина бл. п. Микола Марків член У. Г. А. в 34-ому році життя. Покійний був взірцем ідейного селянина, що здобув власною працею значну освіту та віддав свою вартісну працю для загалу.

Після повороту з австр. армії в 1918 р. вступив до У. Г. А., звідки попав у польський полон в селі Маличковичах під Львовом. Сидів на Бригідках та в таборах для полонених у Вадовицях і в Модліні. По 25-місячнім побуті в неволі вернув додому у січні 1921. р.

Після повороту до рідного села працював у всіх місцевих Т-вах та в кооперативі як діяльний член і виділовий. Також був членом Надз. Ради Район. Молочарні в Рожнітові.

Його похорон був великою маніфестацією любови й привязання та пошани, з якою до Покійного всі відносилися. На похорон прибули представники Філії П. С. К., Рай-Молочарні й Філії „Просвіти“. В похороні взяли участь Всч. оо. Вол. Руденський й Вол. Бабій та оба виголосили відповідні промови.

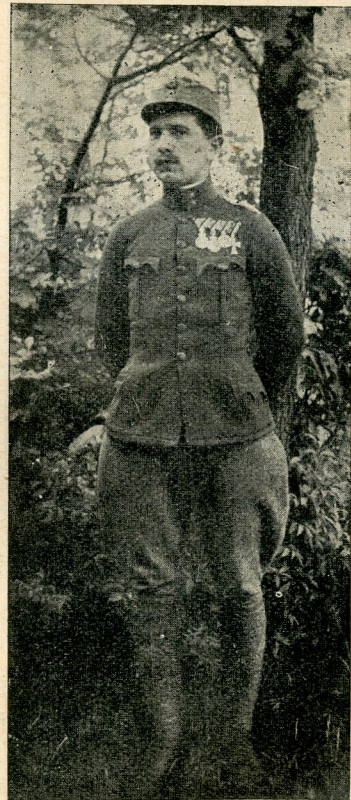
Біла чит. „Просвіти“ попрощав Покійного голова Вол. Михайлів. На цвинтарі промовляли: Др. Роман Курбас цитуючи уривки стрілецьких пісень, п. Дозя Комарівна говорила про культ українського жовніра та Яр. Коваль говорив про Покійного як про любителя книжки. Над свіжою могилою відспівав місцевий хор „Журавлі“.

Коштом деяких установ та поодиноких осіб на гробі бл. п. М. Маркова стоїть тепер скромний пам'ятник на високому насипі з написом: „Микола Марків, стрілець УГА. визначний кооператор і просвітянин“. В. Й. П.

† ВОЛОДИМИР ТОТОЕСКУЛ

сотник 1. коломийського гарматного полку.

Сот. Володимир Тотоескул, роджений 1896 р. в Іспасі на Буковині, покінчив реальну школу в Чернівцях в 1913. році і по скінченню старшинської школи приділено його до 33. полку польових гармат

в Станиславові. Війна захопила його при війську і він активувався. Був в боях на російським, італійським, бельгійським і сербським фронті, а розпад Австрії захопив його в Сербії. Відти приїхав до Коломиї і вступив до Української Армії як сотник артилерії. З початку боїв під Львовом прилагодив „панцирник“ (льора з шинами по боках а в середині канона) і як командант виїхав разом із братом Нестором, також старшиною, до Старого Села, опісля до Сихова під Львовом. Упав в бою з поляками 3. грудня 1918, брат Нестор привіз його тіло до Станиславова, де його поховали на стрілецьким кладовищі. Зі Станиславова перевезли родичі останки покійника до Черновець 12. грудня 1918 р.

БІБЛІОГРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

І. Ш.

Посмертні згадки. „Літопис Ч. К.“. Львів 1930. 4^о, ч. 7/8, ст. 32—33.

Ілярій Тиморуг, старшина УГА. Василь Кузьмин, пор. УГА. Клим Утриско, пор. УГА. Подала Марійка Слоновьська. З портр. Утриска.

Посмертні згадки. Михайло Галуцінський. „Студ. Шлях“. Львів 1931. 8^о, ч. 5/6, ст. 135—136. Перший командант УСС-ів. Біограф. нарис.

Посмертні згадки. Памяти д-ра Євгена Олексія, написав сотн. Василь Бачинський. Володимир Кипріян, четар УГА. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 4, ст. 22—24.

Причинки до біографії. З 2 порт.

Посмертні згадки. Сотник Роман Гузар, УГА. Могила четаря У. Г. А. Гардзілевича. Полк. М. Фролов. „Літопис Ч. К.“. Львів 1930. 4^о, ч. 10, ст. 22—23.

Некрологи і причинки до біографії. З 2 порт. і одним крайобразом.

Посмертні згадки. Сотник УГА Михайло Федик. Сотник УГА Володимир Гайванович. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 3, ст. 21—22.

Некр., причинки до біографії. З 2 порт.

Посмертні згадки. Хорунжий Сидір Горбачевський, подав др. С. Б. Четар запасного коша в Белзі Іван Лісецький, подав С. Г. Четар В. Сокальської бригади Мирон Галань, подав С. Г. Стрільці герої з Якубової Волі (брати Сенохи, Михайло Гаванчук, Олекса Жгута, Микола Губицький, Михайло Наливайко, Гринь Кобрин, Іван Кобрин, Дмитро Кобрин, Василь Блажкевич, Яким Мельник). „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ст. 21—22.

Некрологи, причинки до біографії. З порт. перших трьох.

Постанови Військового Відділу при Галицькім Револуційнім Комітеті. Часть І. Всегалицьке Радянське Видавництво, ч. 3.

Постанови для загального дня воєнних гробів в Австрії 1917. Відень (1917). 16^о, ст. 8. Видання Комітету опіки воєнних гробів в Австрії.

Постанови другого військового їзду 5, 6, 7, 8, 9, 10 і 11 червня (іюня) 1917 р. у Києві. Видання І. Друкарня Київського Союзу Кредитового.

Обіймає 13 уступів і подає історію скликання зїзду та його постанови.

Постанови мира з Румунією. „Розвага“. Фрайштадт 1918. 4^о, ч. 19, ст. 6.

Постанови першого українського військового зїзду 5, 6, 7 і 8 травня (мая) 1917 р. у Києві. Васильків 1917. 16^о, ст. 16.

Постанови про причинки для родин полонених, які не живуть в приналежній голові родин державі. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 20.

Постанови українців 2-го окремого важкого гарматного дивізіона Батерії „Р“ на зібранні 22 листопада 1917 р. Постанова матросів-чорноморців. „Гром. Думка“. Вецляр 1917. 4^о, ч. 89, ст. 3.

По увільненню Києва. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918. ч. 24. ст. 1—2.

Погилевич Д. Чорноморська фльота 1917 р. „Архів Рад. України“. Харків 1932. 8^о, ч. 4/5, ст. 3—57. 83 документи до історії збільшення чорноморської фльоти.

Погід Укр. Галицької Армії на Київ. „Укр. Слово“. Львів 1920, ч. 116.

Похорон козаків, побитих контрреволюціонерами. „Розвага“. Фрайштадт 1917. 4^о, ч. 36, ст. 2.

За „Робітничою Газетою“.

Похорон Миколи Пекарського. „Тризуб“. Париж 1931. в. 8^о, ч. 44, ст. 25.

Був. Начальник Ветеринарної Управи Військового Міністерства УНР.

Похорон полк. Хміленка. „Син України“. Варшава 1920. 4^о, ч. 7, ст. 6.

Похорон С. В. Петлюри. „За Свободу“. 1926 року, число 126.

Похорони бл. п. С. Петлюри. „Громада“. Луцьк 1926, ч. 24 (30).

Почесний дар військові. „Сни України“. Варшава 1920. 4^о, ч. 1, ст. 11.

Про урочисте посвячення дарованих турецьким і грецьким урядами прапорів Українському Військові.

Пояснення до проєктів пам'ятників інж. арх. Нагірного на стор. 13. Проєкт ч. 1. Проєкт ч. 2. „Літопис Ч. К.“ Львів 1929. 4^о, ч. 1, ст. 12.

В звязи з статтею Л. Л. „Де наші пам'ятники минулого?“ в тім самім числі на ст. 13. Там же рисунки проєктів.

П. П. В справі зїзду делегатів від бувших Кадетських корпусів. „Відродження“. Київ 1918, ч. 68.

П-ПА Н., сотник. Протибольшевицькі повстання на Україні в 1921 р. (На основі офіційних большевицьких звідомлень і інших неопублікованих матеріялів). „Літопис Ч. К.“. Львів 1932. 4^о, ч. 6, ст. 19—22; ч. 9, ст. 6—7.

Подано звідомлення про 12 атаманів з Київщини, 2 з Чернігівщини, 1 з Волині, 4 з Поділля, 3 з Херсонщини, 2 з Полтавщини, 3 з Харківщини, 2 з Катеринославщини. Отамани: Мордалевич, Сірко, Левченко, Волощенко, Кленський, Струк, Кінський, Богатиренко, Чехович, Зеленчук, Матвієнко, Перенко, Довгаленко, Лошин, Тютюнник, Подоляка, Бабич, Голуб, Василенко, Сокіл, Павлов, Куш, Шуба, Сокира, Бурлака, Сірошайка, Литвиченко, Махно, Гладченко, — в ч. 6. Повстанчі групи: Ромашка, Ангела, Деревляного, Заболотного, Марусі Соколовської, Цвітковського, Голяка, Голого, Трубича, Савонов-Камеюка, Бондаренка, Дерещука, Хава, Гетьмана, Кучера, Штейшенка, Волонського, Чорного, Мусіна, Чорної Марусі, Антонова, Вакуміна на Дону, Сави Чалого, Орлика, Олексієнка, Андрійчука, Загороднього, Полтавця, Махновця, Повстанців св. Михайла, Повстанча група „Не журиш“, — в числі 9.

Правдивий. Лекція для Гол. Отам. Петлюри. „Укр. Вістник“. Львів 1921, ч. 12, ст. 1—2.

Скерована проти Андрія Ливицького, як дияволь-матя.

Правила видачі пенсії та одноразових грошових допомог війського-служачим та їх родинам, які придбали право на це з дня 7/20 листопаду 1917 року. (Камянець под. 1919). 8°, ст. 32.

Закон від 7/20 листопаду 1917 року.

Правила стрільби й записка до пояснення для батерій, озброєних 3-х дюймовими гарматами рос. зразку 1902 р. Переклад з рос. Каліш 1921. 8°, ст. 64. З 37 зарисами в тексті. Вид. ВИФАЛ.

Правобережець Я. Серед руїни і могил (Оповідання біженця з України. „Трибуна України“. Варшава 1923. 8° в., ч. I, ст. 38—40.

Повстанчий рух.

„*Прапор України*“. Видання Культурно Освітної Управи. Камянець на Поділля. 10 листопада 1919 р. 4°, ст. 18 і окл. З 15 іл.

Випуск присвячений виключно військовим подіям і інформаціям.

Привіт до козаків Нар. Армії від Гол. Штабу повстанців. Плакат Вид. Мін-ства Преси і Інформації. Ч. 16 — перше видання; ч. 29 — друге вид.; ч. 53 — третє видання. (1919).

Привіт Загальної Української Ради Українським Січовим Стрільцям. „УСС в Карпатах“. Збірник. Відень 1915, м. 8°, ст. 102—106.

Дата: 12. V. 1915.

Привіт Наддністрянським козакам і старшинам від Державної Інспектури У. Н. Р. Видання Мін-ва Преси і Інформації. Листок ч. 44 — перше видання.

Ч. 60 — друге видання. Ч. 64 — третє видання. (1919).

Привіт полонених Міністрові Війни Української Народньої Республіки. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918. 8°, ч. 1/2, ст. 18—19.

Привіт Українським Січовим Стрільцям від Української Боевої Управи. „УСС в Карпатах“. Збірник. Відень 1915. 8° м., ст. 107—109.

Дата: 17. V. 1915.

Пригода на стени (Памяти сотн. др. Омеляна Лєвицького, що поляг під Кірлібабєю 1917 р.). Кал. Черв. Каліни на 1929 р. Львів 1928. 8°, кал. вересень.

Над Стрипою під Соколовом. Стежа. З іл.

Прижмуренко. Видання по таборах інтернованих вояків УНР. „Літопис Ч. К.“ Львів 1930. 4°, ч. 11, ст. 23—24; ч. 12, ст. 24; 1931, ч. 1, ст. 23—24.

Бібліографічний огляд. Табор в Олександрові. 4 і 6 дивізії (чч. 1—18). Видання Братства св. Покрови при 6-ій стріл. див. (чч. 19—26). Каліський табор (чч. 27—31). Неперіодичні видання куринів (чч. 32—36). Книжки друковані на машині (чч. 37—48). Вадовицький табор (чч. 49—52). Ланцугський табор (чч. 53—54). Пикулицький табор (чч. 55—56). *Пйотрків* (чч. 57—58). Табор в Стрількові (чч. 59—75). Ченстохова (чч. 76—77).

Прижмуренко. Таборові видання „Літопис Ч. К.“ Львів 1930. 4°, ч. 5, ст. 10—11.

Табори інтернованих Армії УНР.

Прийдешиї А. Арешт десяти. „Зшитки Борсьби“. Альманах. Київ 1920. 4°, ст. 34—55.

16—26. I. 1918. Навала Муравйова. Заходи укр. військової влади в стосунку до комуністів-членів Укр. Центр. Ради.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VII. річник / Число 9. / Вересень 1935.

ЗМІСТ:

Осінь 1917.		Син Закарпаття	
Анатоль Курдидик	2	Степан Лисак	12
Маківка		Іван Халдеєвич	
Ч-кий.	2	Теоділь Коструба	13
Як ми ставали большевиками		16 місяців у рядах київських Січових	
Сидір Ярославин	3	Стрільців	
Оборона Катеринослава		Іван Вислоцький	14
Борис Монкевич	5	Козак Сергій Кравченко	
Найбільша бібліотека війни		Ген. О. Удовиченко	18
І.	8	Посмертні згадки	21
Українські табори сиріт і старців в Святобожицях		Бібліографія	23
Др. В. Пастущин	9		